

TGM

JSM

KORESPONDENCE

T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar
Svazek IV. (1901–1932)

PAMÁTNÍK
NÁRODNÍHO
PŘÍSEMNICTVÍ

múa MASARYKŮV ÚSTAV
A ARCHIV AV ČR, v.v.i.

TGM

JSM

KORESPONDENCE

T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar

Svazek IV. (1901–1932)

Editori

Svatopluk Herc – Anna Jonáková – Richard Vašek

Publikace vyšla s podporou Grantové agentury ČR v rámci řešení projektu
č. GA20-01057S *Přátelství v kontextu politických a literárních zápasů:*
Tomáš Garrigue Masaryk a Josef Svatopluk Machar.

Recenzovali:

doc. PhDr. Jan Galandauer, DrSc.

doc. PhDr. Magdaléna Pokorná, CSc.

© Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2024

© Editors: Svatopluk Herc, Anna Jonáková, Richard Vašek

© Study, index: Svatopluk Herc, Anna Jonáková, Richard Vašek

© Appendices: Helena Kokešová

© Graphic Design: Zdeněk Trinkewitz, Lukáš Fairaisl, 2024

© Illustrations: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Ústav T. G. Masaryka, o. p. s.,

Památník národního písemnictví, Archiv Národního muzea, 2024

ISBN 978-80-88611-15-8

ISBN 978-80-88611-17-2 (PDF)

978-80-88611-18-9 (MOBI)

978-80-88611-19-6 (EPUB)

Vývoj vztahu T. G. Masaryka a J. S. Machara ve 20. století: Od přátelství k roztržce

Aktuálně předkládaný – v pořadí již čtvrtý – díl korespondence mezi Tomášem Garriguem Masarykem a Josefem Svatoplukem Macharem se od předchozích svazků v řadě aspektů odlišuje. Především se nesoustředí jen na krátké období několika let, ale zahrnuje mnohem delší časový úsek přesahující více než třicet let (1901–1932), což s sebou přináší několik specifických aspektů. V nebyvale širokém záběru zachycuje určitou proměnu zájmů obou aktérů, a tím i přirozený posun témat, která jsou v korespondenci frekventována. Dále je zřejmé, že korespondence sledovaná v tak dlouhém období má mnohem více mezer, nežli by bylo v relativně ucelených krátkých časových úsecích, a netvoří tak zdaleka kompaktní celek. Korespondenční výměna také zaznamenává nejpodstatnější změny v osobním a profesním životě T. G. Masaryka i J. S. Machara, dané již klíčovými dějinnými událostmi daného období. Kvůli větším mezerám v korespondenci se však ve srovnání s předchozími svazky obtížněji rekonstruuje proměna jejich vzájemného vztahu.

První dekáda dvacátého století, respektive poslední léta habsburské monarchie, v řadě souvislostí navazovala na problémy (politické, společenské, sociální, kulturní apod.), které byly v předchozí vzájemné korespondenci diskutovány nebo zmiňovány. První světová válka však znamenala zásadní přelom dosavadního vývoje z hlediska českých i evropských dějin a zasáhla mimořádně do životů obou protagonistů. Válečná doba přinesla jejich vzájemné odloučení, takže Machar se s Masarykem opět setkal až po čtyřech letech v prosinci roku 1918. To bylo velké přerušení vzájemného korespondenčního styku, který během války nebyl možný. Po válce byl sice obnoven, ale zdaleka již ne v takové míře, v jaké si oba muži psali dříve. Do jisté míry to bylo logické. Vznik samostatného Československa postavil T. G. Masaryka i J. S. Machara do zcela nových životních rolí. Masaryk se stal prezidentem republiky a Machar generálním inspektorem československé branné moci. Tyto vysoké funkce s sebou přinášely velké nároky a mimořádné pracovní nasazení, které oba do značné míry pohlcovalo. Navíc se J. S. Machar i s celou svou rodinou přestěhoval v roce 1918 z Vídně do Prahy, takže potřeba řešit věci korespondenční cestou byla pochopitelně menší. Tomu odpovídá i poměrně malý počet dopisů dohledaných pro dobu po roce 1918.

Poválečné období tedy přineslo novou fázi vývoje vztahu mezi Masarykem a Macharem. Tento vývoj nebyl ani přímočarý, ani jednoznačný a posouval se od radosti ze šťastného setkání obou přátel na konci války, přes poměr více či méně formální a úřední v první polovině dvacátých let, až k určitému ideovému a osobnímu odcizování na přelomu dvacátých a třicátých let postupně nazrávajícím k závažnému názorovému střetu, kterým se v roce 1932 fakticky uzavřela nejen jejich vzájemná korespondenční výměna, ale vlastně i další osobní komunikace.

Dynamiku a zvraty tohoto měnicího se vztahu v dlouhém období od prvních let 20. století až do počátku třicátých let se pokusíme – alespoň v základních obrysech – přiblížit na následujících stránkách.

Literární a žurnalistická spolupráce, reflexe politických poměrů

Obsah korespondence z prvních let 20. století tematicky víceméně navazuje na předchozí publikovaný svazek korespondence mezi T. G. Masarykem a J. S. Macharem.¹ Narážíme na dozvuky tzv. hilsneriády, přičemž T. G. Masaryk čím dál častěji projevoval znechucení nad českými poměry. Myšlenka odstěhovat se s celou rodinou do zahraničí získávala na stránkách dopisů konkrétní formu, a to jak v podobě pracovního místa na vídeňské univerzitě, o němž Masaryk uvažoval již od října 1898, tak v možnosti přesunout se do Spojených států amerických.² Ani jednu z variant nakonec Masaryk nerealizoval.

Důležitým tématem byla i nadále literární tvorba obou osobností, která u Machara nabývala nových podob. V letech 1901–1903 je zmiňována především v souvislosti s přípravou a vydáváním Macharových básnických sbírek *Golgatha*, *Confiteor* (druhé vydání) a fejetonistického cyklu *Konfese literáta*.³ Oba pisatelé sledovali rovněž recenze pojednávající o Macharově díle. V případě *Golgathy*, která polemicky mířila jednak na autoritu církve a křesťanství, jednak na mladočeskou liberální politiku, se objevovaly pozitivní i negativní názory.⁴ Machar publikoval své příspěvky rovněž v *Naší době* a v *Čase*, v nichž se například v roce 1902 vyhraňoval proti tzv. katolické moderně a osobnosti arcibiskupa Theodora Kohna.⁵ Také T. G. Masaryk se v této době zaměřoval na církevní problematiku. V sérii článků, které vycházely na jaře 1902, zpracoval dopady hnutí Los von Rom na církevní poměry v evropských státech, Americe a Rusku v roce 1901. Stejnému tématu se věnoval i v letech 1902–1904 v *Naší době*, i když původně zamýšlel zveřejnit celou stať v *Die Zeit*.⁶ Zamítavá odpověď redakce ještě více prohloubila Masarykovo stále kritičtější stanovisko k tomuto vídeňskému listu.⁷ V korespondenci navíc opakovaně narážíme

1 – *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar. Svazek III. (1897–1900)*, Helena Kokešová – Irena Kraitlová – Miroslava Květová (eds.), Praha 2023.

2 – Viz např. korespondenci z léta a podzimu 1901 (dok. č. 21–25, 29, 33); Luboš MERHAUT, *Léta 1897 až 1900 v korespondenci Masaryk – Machar*, in: *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar*, III, s. 8.

3 – Josef Svatopluk MACHAR, *Golgatha. (1896–1900)*, Praha 1901, TÝŽ, *Confiteor*, II, (*Bez názvu*) 1885–1888, Praha 1901; TÝŽ, *Knihy feuilletonů*, III, *Konfese literáta. 1900–1901*, Praha 1901.

4 – Např. T. A., J. S. Machar: *Golgatha*, *Obzor literární a umělecký* 4, 20. 12. 1901, č. 3 a 4, s. 45–48. K Masarykově reakci na tuto recenzi T. G. Masaryk J. S. Macharovi 23. 12. 1901 (dok. č. 38).

5 – Bibliografické odkazy k tématu viz např. J. S. Machar T. G. Masarykovi 12. 8. 1902 (dok. č. 52) a J. S. Machar T. G. Masarykovi z počátku května 1903 (dok. č. 70).

6 – Bibliografické odkazy připojeny k dopisu T. G. Masaryka J. S. Macharovi z 13. 12. 1901 (dok. č. 37).

7 – Ke spolupráci T. G. Masaryka s *Die Zeit* předchozí svazky této řady. K týdeníku *Die Zeit* Lucie KOSTRBOVÁ – Kurt IFKOVITS – Vratislav DOUBEK, *Die Wiener Wochenschrift Die Zeit (1894–1904) als Mittler zwischen der Tschechischen und Wiener Moderne*, Prag – Wien 2011.

na Masarykovy stížnosti týkající se nerealizovaných plateb ze strany Isidora Singera, redaktora a vydavatele *Die Zeit*.

Nedostatek financí Masaryka trápil nejen z osobních důvodů, ale i v souvislosti s vydáváním *Času*. Na stránkách dopisů vyjadřoval obavy o budoucnost deníku a v zajištění materiálních prostředků spoléhal mimo jiné na zmiňovaného I. Singera.⁸ Machar se snažil Masaryka odradit od přílišného optimismu a nevyhnul se přitom ani antižidovským stereotypům: „Od Singera si mnoho neslibuji, to Ti říkám hned. Pamatuj si: to je chlap, který by rád vyždímal Tvůj význam, Tvou duši, Tvé jméno do posledního atomu, ale aby ho to nic nestálo. Takový Koerner přeložený do židovské němčiny.“⁹ Singer radil vydávání *Času* zcela zastavit, tuto myšlenku ale Machar odmítal.¹⁰ Udržení deníku pro něj představovalo otázku „existence několika lidí, [...] strany, [Masarykova] politického významu, [...] celé generace, která stojí v opozici proti všemu, čemu říkáme ‚starovlastenectví‘.“¹¹ Současně šlo Macharovi o zachování vlastního příjmu, který mu plynul z příspěvků v *Čase*, i když se pravidelné publikování snažil omezit.¹² V otázce zajištění financí pro *Čas* vkládali oba pisatelé velkou naději do venkovské organizace České strany lidové v Benešově, jejíž nejvýraznějším představitelem byl Masarykův blízký spolupracovník František Veselý.¹³ S podporou, kterou si Masaryk sliboval od amerických Čechů, u nichž pobýval v rámci přednáškového turné v létě 1902, to nedopadlo podle jeho představ.¹⁴

Masaryka neznepokojovala pouze tíživá materiální situace deníku, spokojen nebyl ani s redakcí pod vedením Jana Herbena, který byl terčem jeho časté kritiky.¹⁵ Sám Herben se však nacházel ve složité situaci, neboť neustále sháněl peníze a současně narážel i na další potíže, které negativně ovlivňovaly odběr *Času* – ať už se jednalo o tzv. hilsneriádu, nebo Masarykův rozhovor s katolickými novináři Emilem Dlouhým-Pokorným a Ladislavem Kuntem.¹⁶ Jeho zveřejnění vyvolalo bouřlivou reakci nejen v katolických, ale také protestantských kruzích: „T. G. M. nám nadrobil; evanjelíci [!] jsou vyděšeni, někteří už odpadli a někteří odpadnou ještě při příštím kvartále pro jeho diškurz s flandáky.“¹⁷ Masaryk se ve zmíněném rozhovoru věnoval církevním poměrům v monarchii a hnutí Los von Rom. Mezi nejkontroverznější část této rozmluvy patřilo jeho údajné prohlášení, že i když si protestantismu váží z kulturního hlediska, cítí se být kvůli své

8 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 4. 2. 1901 (dok. č. 5) a T. G. Masaryk J. S. Macharovi 23. 6. 1902 (dok. č. 50).

9 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 4. 2. 1901 (dok. č. 5).

10 – J. S. Machar T. G. Masarykovi 12. 8. 1902 (dok. č. 52).

11 – Tamtéž.

12 – J. S. Machar T. G. Masarykovi 19. 10. 1902 (dok. č. 57).

13 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 19. 5. 1901 (dok. č. 13).

14 – Viz T. G. Masaryk J. S. Macharovi 23. 6. 1902 (dok. č. 50); LA PNP, f. J. Herben, T. G. Masaryk J. Herbenovi 23. 6. 1902. K průběhu americké cesty pozn. č. 3 k dok. č. 49.

15 – Např. T. G. Masaryk J. S. Macharovi 19. 5. 1901 (dok. č. 13) a T. G. Masaryk J. S. Macharovi 23. 12. 1901 (dok. č. 38).

16 – K tzv. hilsneriádě včetně bibliografie L. MERHAUT, *Léta 1897 až 1900 v korespondenci Masaryk – Machar*, s. 35–38.

17 – LA PNP, f. J. S. Machar, J. Herben J. S. Macharovi 7. 2. 1902; T. G. Masaryk J. S. Macharovi 21. 1. 1902 (dok. č. 42).

výchově stále spíše katolíkem. Od náboženské a církevní tematiky nehodlal ustoupit ani v následujících měsících a s dalšími konflikty předem počítal: „Abych Času neškodil, budu se muset i formálně odpoutat tak, abych byl jen čestným a poradním členem, sic bych svým postupováním Času škodil. A k čemu, když ani Herben ani ostatní tam v těchto otázkách nestojí, kde já. Je to Herbenovi nemilá komplikace, ale já se nemohu již zastavit.“¹⁸ V korespondenci s Macharem i nadále upozorňoval na to, že Herben již nesmí nic od nikoho očekávat a spoléhat se má pouze sám na sebe.¹⁹ Macharovy opakované zmínky o Herbenově snaze získat každý měsíc potřebnou sumu pro Beauforta, majitele tiskárny, přitom Masaryk v jednom z dopisů glosoval poměrně vlažně.²⁰ Situaci nakonec mělo vyřešit větší zapojení Beauforta do administrace *Času* a finanční pomoc od výkonného výboru České strany lidové.²¹ Zejména v dopisech Macharovi si Herben i nadále, někdy až v ukřivděném tónu, stěžoval na obtížnost situace.

V letech 1901–1902 oba pisatelé zmiňovali v souvislosti s *Časem* a vídeňským listem *Die Zeit* Bedřicha Hlaváče. Ten styky s Macharem navázal již v devadesátých letech 19. století a postupně se začlenil do okruhu spolupracovníků *Času*, od roku 1900 působil v redakci tohoto deníku jako vídeňský zpravodaj. Problém představovala nejen Hlaváčova profesní vytíženost, ale i nízký plat, který mu redakce *Času* vyplácela. Masaryk s Herbenem proto přišli s nápadem, aby se Hlaváč ucházel také o místo zpravodaje v připravovaném deníku *Die Zeit*, a propojil tak obě centra.²² Do tohoto plánu byl zapojen i Machar, jehož Masaryk instruoval v dopise z 25. listopadu 1901.²³ Hlaváč se skutečně stal spolupracovníkem *Die Zeit*, ale nebyl se svou pozicí v tomto vídeňském deníku spokojený. Herbenovi si stěžoval na plat i poměry v redakci: „p. Singer a Kanner žádají ode mne 23hodinovou práci denně a dávají mi 150 zl. Jak dlouho se budeme srovnávat s tím jejich ‚deutsch‘, nevím. Ale jsou to divní panáci. [...] To já asi dlouho dělat nebudu. To pravím ovšem jen Tobě!“²⁴ Kdy přesně Hlaváč ukončil tuto spolupráci, není jasné, pravděpodobně v roce 1904.²⁵ Machar a Masaryk dávali Hlaváčovi s kritikou nového deníku *Die Zeit* víceméně za pravdu, jako problematický ale viděli Hlaváčův vztah k dalším českým redakcím a novinářům, zejména pak k Josefu Penížkovi, parlamentnímu zpravodaji *Národních listů* ve Vídni.²⁶ Hlaváč, provozující „víceúčelové zpravodajství“,²⁷ měl závazků skutečně mnoho a tomu odpovídala i škála

18 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 15. 8. 1902 (dok. č. 53).

19 – Tamtéž.

20 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 20. 11. 1902 (dok. č. 58), viz také T. G. Masaryk J. S. Macharovi 17. 3. 1903 (dok. č. 64) nebo T. G. Masaryk J. S. Macharovi 21. 3. 1903 (dok. č. 66).

21 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 1. 1. 1903 (dok. č. 59); LA PNP, f. J. S. Machar, J. Herben J. S. Macharovi 4. 1. a 22. 1. 1903.

22 – K tomu podrobně Bedřich HLAVÁČ, *Vídeňské vzpomínky*, Vratislav Doubek (ed.), Praha 2021, s. 18–27.

23 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 25. 11. 1901 (dok. č. 36).

24 – LA PNP, f. J. Herben, B. Hlaváč J. Herbenovi 7. 10. 1902. Viz také B. HLAVÁČ, *Vídeňské vzpomínky*, s. 20–21.

25 – B. Hlaváč se zmiňuje o svém odchodu z redakce *Die Zeit* koncem května 1904. *Korespondence T. G. Masaryk – Bedřich Hlaváč*, Vratislav Doubek – Martin Kučera (eds.), Praha 2001, dok. č. 37, s. 46.

26 – J. S. Machar T. G. Masarykovi 14. 12. 1903 (dok. č. 89).

27 – B. HLAVÁČ, *Vídeňské vzpomínky*, s. 24.

kontaktů, kterými disponoval. Macharovi vadily zejména Hlaváčovy mladočeské konexe a „zbytečné ohledy“ k představitelům Národní strany svobodomyslné.²⁸ Ostatně na skutečnost, že se Hlaváč stavěl mírně k mladočeským poslancům, si stěžoval v pražské redakci *Času* také Herben.²⁹ Masaryk souhlasil s Macharem v soukromé korespondenci, v přímém styku s Hlaváčem ale nikdy nebyl takto striktní, neboť potřeboval a využíval jeho široké síť vazeb, informovanost i možnost intervencí u různých politických a kulturních osobností ve Vídni.³⁰

T. G. Masaryk s J. S. Macharem sledovali bedlivě domácí i zahraniční politický vývoj, z jejich korespondence vyznívá nespokojenost se situací na české i celorakouské politické scéně. Národní strana svobodomyslná, která v devadesátých letech definitivně převzala od staročechů post nejvýznamnější české politické strany, se na počátku 20. století potýkala s odchodem jednotlivých frakcí a s kritikou politických konkurentů i některých vlastních členů. Princip všenárodní strany vzal za své, honorační strany ztrácely na svém významu a do popředí se dostávala nová politická uskupení. Masaryk se vyjadřoval kriticky k mladočechům již od osmdesátých let 19. století a na přelomu století jeho kritika opět zesílila. Národní strana svobodomyslná byla podle něj: „Strana bez programu, bez kázně, bez politické práce, strana, která se obmezuje na provozování politického byrokratismu, strana, jejíž čelný orgán hledá hlavní své poslání v tom, že čas od času se uspořádá válečné tažení na zrádce národa – a zrádcem je u nás každý, kdo chce poctivě mysliti a pro skutečný národ svým způsobem pracovati“.³¹ Machar se s Masarykovým názorem ztotožňoval a směřem k mladočeským politikům nešetřil pepnými výrazy.³²

V korespondenci v letech 1901–1903 zmiňovaná a oběma pisateli kritizovaná „koncese“ mladočeské politiky se týkala vyjednávání představitelů Národní strany svobodomyslné ve Vídni s ministerským předsedou Ernestem von Koerberem. Tato záležitost spadala do doby nekončících obstrukcí na říšské radě – na německou obstrukci (1897–1899), která měla za cíl zrušit Badeniho jazyková nařízení, navázala česká (1899–1901).³³ Po parlamentních volbách na přelomu prosince 1900 a ledna 1901 byli mladočeši ochotni ustoupit od obstrukční politiky výměnou za splnění požadavků v oblasti české kultury a školství. Významnou úlohu hrál rovněž hospodářský rozvoj českých zemí, v jehož rámci mělo jít o zajištění financí na pokračování pražské asanace, výstavbu nových železnic a regulaci a melioraci horního a středního toku Labe. Právě požadavky na kanalizaci a regulaci českých, moravských a slezských řek, které se mladočeši snažili včlenit do připravovaného zákona o stavbě vodních drah, považovali Masaryk s Macharem za problematické. Celý

28 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 26. 5. 1907 (dok. č. 150), viz také T. G. Masaryk J. S. Macharovi 15. 10. 1901 (dok. č. 31).

29 – LA PNP, f. J. S. Machar, J. Herben J. S. Macharovi 4. 1. 1903 a 22. 1. 1903; B. HLAVÁČ, *Videňské vzpomínky*, s. 22–23.

30 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 28. 5. 1901 (dok. č. 15).

31 – T. G. MASARYK, *Mladočeská strana ve světle voleb*, Čas 15, 19. 1. 1901, č. 19, s. 1; 20. 1. 1901, č. 20, s. 1; nejnověji in: TÝŽ, *Ideály humanitní a texty z let 1901–1903*, Michal Kosák (ed.), Praha 2011 (Spisy TGM 25), s. 16–20, s. 19.

32 – J. S. Machar T. G. Masarykovi 26. 5. 1901 (dok. č. 14).

33 – K politické situaci podrobně OTTO URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 506–515.

projekt měli za uspěchaný a nedomyšlený a budování kanálů v korespondenci označují jako fintu či Kaizlův „švindl“.³⁴ Machar glosoval mladočeskou neschopnost lépe využít probíhající českou obstrukci v dopise z března 1901: „Měli Koerbera v ruce, mohli mu zakroutit krk, pak se dali koupit za tohle.“³⁵

V souvislosti s mladočeskou politikou se v dopisech často objevuje jméno Karla Kramáře. Ani tento bývalý Masarykův politický spojenec neunikl, podobně jako Josef Kaizl, ostrému hodnocení obou pisatelů.³⁶ Důvěrné informace získával Masaryk od Machara, který se ve Vídni s Kramářem pravidelně stýkal. Jejich původně velmi blízký a přátelský vztah se ale postupně komplikoval, k roztržce mezi oběma muži pak došlo v roce 1903 po mladočeské kampani vedené proti J. Herbenovi a negativních výrocích na adresu T. G. Masaryka.³⁷ K určitému „paralelnímu“ postupu s mladočechy, o němž Masaryk patrně uvažoval na jaře 1901 a který se mu snažil Machar rozmluvit, tak nakonec nedošlo.³⁸

Předmětem vzájemných diskusí se stal rovněž Antonín Rezek, český ministr krajan ve Vídni.³⁹ Masarykovi nebránilo, aby u Rezka, který je v korespondenční výměně s Macharem titulován jako „lump“ či „ministr klepu“,⁴⁰ intervenoval ve prospěch svých známých, českých umělců, akademiků apod.⁴¹ Zájem o Rezka u obou pisatelů opadl s jeho demisí podanou v červenci 1903.

V letech 1904–1905 byli Masaryk s Macharem zapojeni do plánů Luciana Brunnera na demokratizaci Rakouska a jeho přetvoření v národnostně spravedlivý stát.⁴² Jediným reálným výsledkem porad bylo založení týdeníku *Der Weg*, vycházejícího ve Vídni. Za cíl si kladl dosažení politické svobody, porozumění národů a sociální spravedlnosti. Machar přestal schůze navštěvovat v květnu 1905, přičemž litoval času, který „strávil uprostřed těch planých žvástů“.⁴³ Naopak Masaryk chápal *Der Weg* jako nástroj, pomocí něhož by se mohl obracet na vídeňskou veřejnost.⁴⁴ Do prvního čísla přispěl článkem

34 – Zákon o stavbě vodních drah a provedení úpravy řek ze dne 11. 6. 1901, č. 44 ř. z.

35 – J. S. Machar T. G. Masarykovi 5. 3. 1901 (dok. č. 7).

36 – Toto téma přímo navazuje na korespondenci uveřejněnou v předchozím svazku, viz L. MERHAUT, *Léta 1897 až 1900 v korespondenci Masaryk – Machar*, s. 25–28.

37 – Např. dok. č. 73–76; srov. také Jitka ZABLOUDILOVÁ, *Tomáš Garrigue Masaryk a Josef Svatopluk Machar*, in: Masarykův sborník, XIII, 2004–2006, Praha 2006, s. 30.

38 – Viz korespondenci z konce května a počátku června 1901 (dok. č. 15–17).

39 – Ke Kramářovi Luboš VELEK, *Karel Kramář a Národní strana svobodomyšlná (mladočeská) 1890–1914*, in: Karel Kramář (1860–1937). Život a dílo, Jan Bílek – Luboš Velek (eds.), Praha 2009, s. 104–138; k Rezkově *Český „konzul“ ve Vídni. Politická korespondence c. k. ministra krajana Antonína Rezka s mladočeským předákem Bedřichem Pacákem*, Martin Klečáček (ed.), Praha 2015, s. 5–18; Helena KOKEŠOVÁ, *Tomáš G. Masaryk a Antonín Rezek: mezi vědou a politikou*, in: Korespondence T. G. Masaryk – Antonín Rezek, Jan Bílek – Helena Kokešová – Vlasta Quagliatová (eds.), Praha 2011, s. 5–25.

40 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 2. 4. 1903 (dok. č. 68).

41 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 26. 1. 1901 (dok. č. 4) a T. G. Masaryk J. S. Macharovi 1. 1. 1903 (dok. č. 59).

42 – Viz např. dok. č. 102, 103, 108–113, 115–117, 119, 125.

43 – J. S. Machar T. G. Masarykovi 18. 5. 1905 (dok. č. 116). Srov. též pozdější Macharův fejeton o L. Brunnerovi, kde se k celé věci stavěl již smířlivěji. J. S. MACHAR, *Vídeňské profily*, Praha 1919, s. 48–58.

44 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 19. 9. 1905 (dok. č. 119).

o úpadku mladočeské strany a do čísla sedmého textem o boji za všeobecné volební právo v Čechách.⁴⁵ Obsah časopisu jej však neuspokojoval, Macharovi napsal, že je dětinský.⁴⁶ Ostatně *Der Weg* na mediálním trhu neuspěl a přestal již roku 1906 vycházet.

Ze zahraničněpolitických událostí Masaryk i Machar bedlivě sledovali válku na Dálném východě mezi Ruskem a Japonskem, která trvala od února 1904 do září 1905.⁴⁷ Ze vzájemné korespondence vyplývá, že k ní zaujali trochu odlišné stanovisko. Zatímco Machar stál zcela na straně Rusů, Masaryk i přes své sympatie vůči Rusům měl pochopení rovněž pro Japonsko. Macharovi se svěřil: „Tuším, řekl jsem Ti již, že jsem úžasný rusofil, ale to není všechno. Rusové jsou mně jakoby symbolem – koncentruji si v nich všechno české, slovanské a pořád si říkám, to tedy jsme my, my. Někdy si říkám, to tedy jsme – já. A zase Japonci: to jsme my. Také: to zoufalé, to nevychodné, malé, jež se brání aut – aut. Moje pocity jsou často až směšně rozpolcené.“⁴⁸

Co jim bylo společné, bylo bytostné prožívání tohoto konfliktu, který je rozrušoval a odváděl od pracovních povinností. Nutil je znovu promýšlet svůj vztah k Rusku. Machar se válce a situaci v Rusku věnoval ve fejetonech v *Čase* i v některých svých básních.⁴⁹ Masaryk napsal přehledový článek o hospodářském stavu Japonska a několik textů k poměrům v Rusku. Publikoval i recenze na knihy zabývající se situací v Rusku, na dané téma přednášel a poskytl rozhovor.⁵⁰

Pod vlivem války a ruské revoluce se Masaryk rovněž vrátil k četbě Dostojevského a na začátku roku 1905 o něm začal psát článek, který chtěl uveřejnit v *Österreichische Rundschau*. Dostojevského dílo chápal jako klíč k pochopení Ruska a duše jeho obyvatel.⁵¹ Záhy se však látka ukázala jako příliš rozsáhlá a zajímavá: „Dostojevskij mne tak okupoval, že nemám na nic jiného času a myslí; myslil jsem si článek, ale rozrůstá se mi to v knížku, neboť musím dát obraz Ruska, a to zase znamená dát obraz Evropy – nevím ještě, jak si to zkomponuji.“⁵² Masaryk opravdu ideu článku opustil a rozhodl se téma zpracovat knižně. Korespondence vypovídá o tom, jak se mu opakovaně nedařilo dodržovat stanovené termíny dokončení práce. Původní předpoklad byl, že kniha vyjde na podzim 1907.⁵³ Třetí díl *Ruska a Evropy*, věnovaný právě literárně-filozofické analýze Dostojevského textů, vyšel v úplnosti v německém a českém vydání paradoxně až v devadesátých letech

45 – Prof. T. G. MASARYK (Prag), *Der Verfall der Jungtschebischen Partei*, *Der Weg* 1, 1905–1906, 1. 10. 1905, č. 1, s. 4–5; Professor Th. G. MASARYK (Prag), *Der blutige Kampf um das allgemeine Wahlrecht in Böhmen*, tamtéž, 11. 11. 1905, č. 7, s. 1–3. Knižně nejnověji in: T. G. MASARYK, *Z bojů o náboženství a texty z let 1904–1906*, Michal Topor (ed.), Praha 2014 (Spisy TGM 26), s. 302–304, 335–339.

46 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 5. 1. 1906 (dok. č. 133).

47 – Viz dok. č. 92, 99, 101–103, 108, 109.

48 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 9. 8. 1904 (dok. č. 99).

49 – J. S. MACHAR, *Prosa z let 1904–1905. Feuilletónů kniha osmá*, Praha 1907, s. 17–18, 23–65; TÝŽ, *Vieřiny. Listy z denníku z let 1903–1905*, Praha 1905, s. 69, 72, 76, 83, 144.

50 – T. G. MASARYK, *Z bojů o náboženství*, s. 46–59, 115–123, 154–161, 177–190, 234–235, 262, 313–315, 364–367, 373–374, 379–381.

51 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 28. 2. 1905 (dok. č. 108).

52 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 16. 5. 1905 (dok. č. 115).

53 – Srov. dok. č. 118, 125, 140, 144, 149, 155, 157, 162, 165, 169, 199.

20. století.⁵⁴ V roce 1910 totiž Masaryk změnil koncepci díla a roku 1913 vydal první dva svazky knihy, jež předcházely textům dosud připraveným.⁵⁵

Herbenova aféra a neshody v politických otázkách

V roce 1905 Masaryk a Machar zasáhli do dvou kauz, jež hýbaly dobovým veřejným míněním. V dubnu spisovatelka Božena Viková-Kunětická veřejně obvinila Charlottu G. Masarykovou z toho, že tajemnice Ženského klubu českého Josefa Humpal-Zemanová utrpěla mrtvici. Zároveň zkritizovala působení Masarykové v ženském hnutí. Vadil jí její nečeský původ a odměřené racionální jednání.⁵⁶ Machar, ačkoliv byl blízkým přítelem Vikové-Kunětické, vyjádřil v deníku *Čas* lítost nad jejím činem a plně podpořil Ch. G. Masarykovou.⁵⁷

Pokud Macharova reakce na výpad Vikové-Kunětické potvrdila jeho sounáležitost s Masarykovou rodinou, tzv. Herbenova aféra přinesla velký rozkol mezi oběma muži a stala se předělem v jejich vztahu. Vydavatel realistického deníku *Čas* Jan Herben byl v září 1905 obviněn z defraudace sbírky pro sirotky po zahynulých hornících během neštěstí na dole Jupiter v Mostě v lednu 1902. Herben se hájil tím, že jeho úmyslem nebylo peníze zpronevěřit, nýbrž je pouze zapomněl včas odvést. Teprve po zveřejnění celé záležitosti předal dotyčné peníze Ústřední matici školské. Kauzy využili Herbenovi straniční odpůrci a výkonný výbor České strany pokrokové (tzv. realistické) jej na svém zasedání 27. října 1905 vyloučil ze strany. Významnou roli v tomto rozhodnutí hrály i vážné finanční obtíže *Času* a snaha změnit mocenskou konstelaci uvnitř realistické strany.⁵⁸

Písemná komunikace mezi Masarykem a Macharem byla v době aféry intenzivní, bohužel Macharovy dopisy Masarykovi se nepodařilo nalézt. Nemůžeme tedy sledovat vzájemnou argumentaci v záležitosti, na niž oba nahlíželi odlišně. Machar po počátečním

54 – T. G. MASARYK, *Polemiken und Essays zur russischen und europäischen Literatur- und Geistesgeschichte. Dostojewskij, von Puškin zu Gorkij, Musset, Byron, Goethe, Lenau, Peter Demetz* (ed.), Wien – Köln – Weimar 1995; TÝŽ, *Rusko a Evropa III. Studie o duchovních proudech v Rusku*, Vratislav Doubek – František Kautman (eds.), Praha 1996 (Spisy TGM 13).

55 – T. G. MASARYK, *Russland und Europa. Studien über die geistigen Strömungen in Russland*. Folge 1. *Zur russischen Geschichts- und Religionsphilosophie. Soziologische Skizzen*, Bd. 1–2, Jena 1913. K okolnostem vydání srov. Vratislav DOUBEK – Johannes GLEIXNER, *T. G. Masaryk a Německo*, in: Korespondence T. G. Masaryk – zahraniční Němci (1877–1918), Jana Malínská – Vratislav Doubek – Johannes Gleixner – Jan Kahuda (eds.), Praha 2021, s. 35–36.

56 – Viz dopisy z dubna a května 1905 (dok. č. 114–116); Petra JEŽKOVÁ, „Božena, bojovná žena“. *Nacionalistický radikalismus českého feminismu*, in: *Ženy a politika. (1890–1938)*, Marie Bahenská – Jana Malínská (eds.), Praha 2014, s. 83–90.

57 – J. S. MACHAR, *Prosa z let 1904–1905*, s. 82–86. Obecně ke vztahu J. S. Machara a B. Vikové-Kunětické srov. Petra JEŽKOVÁ, „Těžko říkat břečtanu: buď dubem!“. *Josef Svatopluk Machar a Božena Viková-Kunětická*, in: *Politici, umělci a vědci ve veřejném prostoru na přelomu 19. a 20. století*, Helena Kokešová (ed.), Praha 2015, s. 115–120.

58 – Martin KUČERA, *Herbenova aféra 1905. K zákulistí reorganizace strany realistů*, *Moderní dějiny* 3, 1995, s. 23–53; Emanuel CHALUPNÝ, *Vznik české strany pokrokové. Historické vzpomínky. Dle původních pramenů*, Tábor 1911.

váhání bezvýhradně podpořil přítele Herbena, když se veřejně doznal, že by při něm stál, i kdyby „měl vypáleno znamení defraudanta“.⁵⁹ Následně Herbena na stránkách *Času* neohroženě hájil proti jeho odpůrcům.⁶⁰ Masaryk naopak nahlížel na situaci diferencovaněji.⁶¹ Herbenovo chování sice nepokládal za defraudaci, ale kladl mu za vinu, že sbírku rádně neodevzdal. Neměl rovněž valné mínění o jeho manažerských schopnostech, domníval se, že na úkoly v *Čase* nestačí. Pro Masaryka bylo primární zachránit existenci *Času* a zabránit dezintegraci realistické strany. Macharovi přímo napsal: „Čas je mně primum, Herben na druhém místě.“⁶² Zároveň však chtěl Herbenovi zachovat jeho živobytí.

Masarykovým cílem byl kompromis, který se mu podařilo na sjezdu důvěrníků České strany pokrokové 17. prosince 1905 prosadit. Sjezd se usnesl na tom, že se Herben nedopustil defraudace, a zrušil rozhodnutí o jeho vyloučení ze strany. Zároveň však uznal, že výkonný výbor jednal v této věci v zájmu strany. Herben přestal být vlastníkem a odpovědným redaktorem *Času*, ale podržel si funkci šéfredaktora listu.⁶³ Masaryk však špatně odhadl Macharovu reakci. Machar v *Čase* uveřejnil otevřený dopis, adresovaný Masarykovi, v němž tvrdě zkritizoval „shnilý kompromis pod auspicemi mých přátel“. „Tomáši, buď měla strana nechat padnout dr. Herbena, nebo výkonný výbor – všechno ostatní je samovražda partaje jako politické strany,“ psal Machar a oznámil vystoupení z České strany pokrokové.⁶⁴ Ačkoliv Machar přímo nekritizoval Masaryka, nýbrž celou stranu, je dopis třeba chápat jako veřejnou výčitku Masarykovi za jeho postup v Herbenově aféře. Vnímál to tak i sám Masaryk. Macharovi odpověděl: „Nerozumíme si, tj. nerozumíš mému postavení v celé věci a odsud Tvůj poslední fejeton a veřejné zúčtování s ‚muži‘, tj. se mnou“. A v dalším dopise dodal: „To jsem nemohl nevycítit, že Tvoje rozčarování a zklamání týká se vlastně mne a jen mne“.⁶⁵

Je zřejmé, že Macharovo veřejné vystoupení Masaryka velmi zasáhlo. V první moment si dokonce pomyslel, že jejich přátelský poměr je u konce.⁶⁶ Písemný styk sice pokračoval dále, ale s menší frekvencí, a navíc z dopisů je cítit, že celá záležitost vnesla do vztahu těchto dvou mužů překážky, s nimiž si nevěděli rady. Ještě v prosinci 1906 neměli spor vyřešený a Machar se dokonce obával, že se to mezi nimi „tak zkalilo, že už nebude čisto“.⁶⁷ Nakonec pomohlo osobní setkání, během něhož si své postoje vyjasnili,

59 – MACHAR, *Před veřejnost*, Čas 19, 23. 11. 1905, č. 323, s. 1.

60 – -by- [J. S. MACHAR], *Případ dra Herbena čili moralistní bestie*, Čas 19, 26. 11. 1905, č. 326, s. 2–3; *Miscellanea*, tamtéž, 3. 12. 1905, č. 333, s. 2–4; *S pravdou ven!*, tamtéž, 10. 12. 1905, č. 340, s. 2–3; *Dílo milosrdenství*, tamtéž, 17. 12. 1905, č. 347, s. 2–3. Knížně in: J. S. MACHAR, *Prosa z let 1904–1905*, s. 195–226.

61 – Viz např. dok. č. 119–126, 128, 129, 131–133.

62 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 27. 11. 1905 (dok. č. 122).

63 – M. KUČERA, *Herbenova aféra 1905*, s. 49; srov. T. G. Masaryk J. S. Macharovi 18. 12. 1905 (dok. č. 126).

64 – J. S. Machar T. G. Masarykovi 22. 12. 1905 (dok. č. 130).

65 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 27. 12. a 30. 12. 1905 (dok. č. 131 a 132).

66 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 27. 12. 1905 (dok. č. 131).

67 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 9. 12. 1906 (dok. č. 144) a J. S. Machar T. G. Masarykovi 14. 12. 1906 (dok. č. 145).

a jejich přátelství mohlo trvat dále. Machar dokonce v článku k Masarykovým šedesátým narozeninám roku 1910 přiznal, že mu svým otevřeným dopisem v Herbenově aféře ukřivdil.⁶⁸

Herbenova aféra nebyla jen izolovaným prvkem nesouhlasu, ale signalizovala začátek období, kdy se politické postoje Masaryka a Machara začaly rozcházet. Je to očividné už z korespondence z roku 1906.⁶⁹ Macharovi se nezamlouvaly Masarykovy plány na koncentraci českých politických stran, které předpokládaly dohodu mezi realisty a mladočechy. Nejvíce mu vadily názory Bedřicha Hlaváče vyjadřované v *Času*, které byly podle něj ovlivňovány Josefem Penížkem a Karlem Kramářem: „V té politice, Tomáši, nesouhlasím s Časem už od té chvíle, kdy změnil frontu. Vede Vás teď všechny Hlaváč, recte Penížek a skrze Penížka Kramář.“⁷⁰ Masaryk naopak *Čas* hájil, neboť byl přesvědčen, že plní svou očištnou roli v politice. Machar dokonce v prosinci 1906 Masarykovi napsal, že kdyby z České strany pokrokové nevystoupil před rokem, musel by tak učinit nyní. Na přelomu let 1906 a 1907 Masaryk s Macharem došli k názoru, že se v politice neshodnou, a dohodli se, že si o ní nebudou psát. K Masarykově kandidatuře a zvolení do poslanecké sněmovny říšské rady v květnu 1907 tak korespondence obsahuje jen letmé zmínky.⁷¹

Na stránky dopisů se téma politiky vrátilo až před volbami do říšské rady roku 1911. Vyplývá z nich, že Machar i přes své výhrady stále nejvíce na politické scéně sympatizoval s Českou stranou pokrokovou. Omezil dokonce své útoky na mladočechy, aby nekomplikoval situaci Masarykovi a Františku Drtinovi, jediným dvěma realistickým poslancům na říšské radě, kteří byli od roku 1909 jako hospitanti součástí mladočeského poslaneckého Českého klubu. S touto tolerancí však skončil v důsledku uzavření volební dohody mezi mladočeskou stranou a národními sociály a postupu mladočechů v kampani. Masarykovi jeho obnovený boj proti mladočechům nevadil.⁷² Machar tak po volbách ve fejetonech psaných pro *Čas* ostře zkritizoval předvolební vystupování mladočeské strany a Karla Kramáře. Naopak vyjadřoval uznání svým přátelům z České strany pokrokové. Ceníl si též české sociální demokracie. V obou těchto stranách viděl lepší budoucnost národa.⁷³ V následující sérii článků se Machar tvrdě pustil do mladočeských *Národních listů* a jejich redaktorů, které obvinil ze lhaní, prodejnosti a oportunismu.⁷⁴

Zatímco Macharův vztah k mladočechům zůstával vyhraněně negativní, Masarykův poměr k této straně byl ambivalentní a pohyboval se ve vlnách. Na počátku roku 1914 Masaryk vyjednával za pomoci předního mladočeského politika Z. V. Tobolky a B. Hlaváče o normalizaci svého vztahu s Kramářem a o možné spolupráci realistů s mladočechy.⁷⁵ Machar, kterého o tom zpravit, se postavil zcela proti: „Já tak věřím

68 – -by- [J. S. MACHAR], *Jubilejní*, *Čas* 24, 6. 3. 1910, č. 65, s. 2–3, zde s. 2; J. S. MACHAR, *Českým životem. Feuilletonů kniha čtrnáctá. Psáno v letech 1910–1911*, Praha 1912, s. 86–87.

69 – Viz dok. č. 140–142, 144–146.

70 – J. S. Machar T. G. Masarykovi 14. 12. 1906 (dok. č. 145).

71 – Viz dok. č. 147–151.

72 – Viz dopisy z května 1911 (dok. č. 182–184).

73 – Knižně in: J. S. MACHAR, *Českým životem*, s. 151–168.

74 – Knižně in: tamtéž, s. 169–200.

75 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 9. 2. 1914 (dok. č. 203).

až do posledního atomu své bytosti, že ta partaj je nemocí na těle našeho národa, že dr. Kramář je neštěstím naší politiky a jeho Národní listy jsou otravnou studnou všech, kteří je čtou – a proto Ti říkám: nemožno.“⁷⁶ Podle Machara měli realisté pokračovat ve svém tažení proti mladočeské straně a naivně se domníval, že to povede k její brzké porážce. Teprve poté by mohli realisté z pozice vítěze jednat s některými slušnými mladočechy, mezi něž ovšem neřadil Kramáře.⁷⁷ Masarykovy námluvy s mladočechy však zakrátko nato ukončila Švihova aféra, v níž se Masaryk s mladočechy a Karlem Kramářem tvrdě střetl.⁷⁸

Z čeho pramenily Macharovy a Masarykovy neshody v politice před rokem 1914? Zatímco Machar zůstával bytostný individualista, tvrdošíjně lpící na svých zásadách a nehodlající se nikomu podřízovat, Masaryk musel jako aktivní politik přistupovat ke kompromisům a spolupracovat i s lidmi jiných názorových proudů. Tato potřeba byla o to naléhavější, že ačkoliv byl výraznou osobností s vysokým morálním kreditem, jeho politická váha byla slabá. Vždyť Česká strana pokroková měla v letech 1907–1911 jen dva poslance a v letech 1911–1914 reprezentoval stranu v říšské radě pouze on sám. Podstatu vzájemného rozporu Masaryk pregnančně vyjádřil v jednom ze svých dopisů Macharovi: „Zkrátka – s kým chceš dnes dělat politiku? To jest, Ty nemusíš ji dělat, ale co mám dělat já jako poslanec a politik vidoucí tu mizérii, ale nucený politiku dělat?“⁷⁹

Po Herbenově aféře z roku 1905 se charakter korespondence mezi Macharem a Masarykem proměnil. Kromě toho, že politická témata ustoupila do pozadí, nabyly dopisy formálnější a stručnější podoby a bylo jich podstatně méně. Objevují se mezi nimi i delší časové prodlevy – např. za období mezi říjnem 1907 a zářím 1908 se nedochovalo ani jedno psaní. Bylo to projevem slábnoucího přátelství mezi oběma muži? Je zřejmé, že rozepře v Herbenově aféře vedla k menší četnosti dopisování v roce 1906. Koncem tohoto roku to Masaryk ostatně sám přiznal: „Ale nepsal jsem také, při- a vyznávám se Ti z jakési, ani nevím, jak to stylizovat, – – apatie, do které mne vrhlo Tvé vystoupení.“⁸⁰ Následně se však Masarykovi a Macharovi krizi v přátelství podařilo zažehnat. Menší frekvenci v dopisování je třeba hledat zejména ve skutečnosti, že Masaryk získal roku 1907 poslanecký mandát a do Vídně pravidelně dojížděl. Oba bydleli blízko sebe ve vídeňské čtvrti Gersthof, často se navštěvovali a ráno spolu chodili či jezdili tramvají do centra města.⁸¹ Místo písemného styku tak nastoupil jako preferovaný způsob komunikace osobní kontakt.

76 – J. S. Machar T. G. Masarykovi 10. 2. 1914 (dok. č. 204).

77 – Tamtéž.

78 – Martin KUČERA – Josef TOMEŠ, *Tomáš Garrigue Masaryk a Karel Kramář: k problematice jejich vztahu*, in: Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář, Jan Bílek – Helena Kokešová – Vlasta Quagliatová – Lucie Swierczeková (eds.), Praha 2005, s. 24.

79 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 13. 2. 1914 (dok. č. 205).

80 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 9. 12. 1906 (dok. č. 144).

81 – Innocenc HOŠTÁLEK, *Machar v Gersthofě*, in: J. S. Macharovi, František Váhala – Jaromír K. Pojezdny (eds.), Ročenka Vídeňské matice za rok 1913, Vídeň 1914, s. 101. Srov. též dok. č. 152, 154, 156, 158, 164, 165, 168, 175, 178, 179, 180, 182, 186, 187, 191, 199, 203, 209, 210.

Společné průsečíky

I přes disharmonii v politické oblasti Masaryka s Macharem i nadále více věcí spojovalo, než rozdělovalo.⁸² Oba dva se vyprofilovali jako přední představitelé antiklerikální kampaně. Kritizovali římskokatolickou církev a její napojení na rakousko-uherský stát z pokrokově reformních a národně emancipačních hledisek. Není náhoda, že když v roce 1912 byla zabavena *Macharova čítanka*, jež měla zřejmou antiklerikální tendenci, Masaryk proti tomu interpeloval v parlamentě.⁸³ Machar rovněž nadále publikoval v *Čase* i v *Naší době*. Do *Času* nepřestal psát ani roku 1906, i když nesouhlasil s jeho politickými postoji. Spolupráce byla výhodná pro obě strany. Machar měl k dispozici platformu, kde mohl nezávisle uveřejňovat své texty a komunikovat se čtenáři. *Čas* spolupůsobil při vytváření Macharovy popularity a rozšiřoval Macharův vliv. Na druhou stranu tento deník profitoval z toho, že do něj psal oblíbený a vyhledávaný spisovatel, což pozitivně působilo na jeho prodejnost. To, že Macharovy články v *Čase* byly žádané mezi čtenáři, dokumentuje epizoda z roku 1908. Tehdy Machar po rozepři s Herbenem přestal na určitou dobu své příspěvky do *Času* posílat. Následně se mnoho lidí začalo obracet na Masaryka s dotazem, proč Machar do *Času* nepíše.⁸⁴

Důležitým aspektem Masarykova a Macharova přátelství byla vzájemná pomoc.⁸⁵ Na jaře 1910 tak Masaryk při své návštěvě Ruska intervenoval ve prospěch vydání Macharovy cestopisné fejetonistické knihy *Řím* v ruštině.⁸⁶ V druhé polovině roku 1910 naopak Masaryk zapojil Machara do svého vyšetřování kauzy padělání dokumentů pro rakousko-uherské vyslanectví v Bělehradě, jež měly ospravedlnit balkánskou politiku monarchie. Aby vyšetřování zůstalo v utajení, chodily dopisy z Bělehradu určené Masarykovi na Macharovu adresu.⁸⁷

V posledních letech před válkou se stala důležitým tématem korespondence výměna zkušeností a sdílení zážitků z cest po Itálii. Machar navštívil Řím poprvé roku 1906 a vydal se tam i o rok později. Fascinaci antickým světem a kritiku křesťanství, vtělených do určité filozofie dějin, literárně tematizoval především v básnických sbírkách *V září hellenského slunce* (1906) a *Jed z Judey* (1906) a ve zmíněném cestopisu *Řím* (1907). Potřetí se do Itálie vypravil roku 1913, kdy kromě Říma pobyl i na ostrově Capri.⁸⁸ Pravděpodobně pod vlivem Machara a jeho knih navštívil Itálii před válkou i Masaryk. Již po svém prvním

82 – Martin KLEMENT, *Význam korespondence při výzkumu fenoménu přátelství*, *Historická sociologie* 15, 2023, č. 2, s. 74–78.

83 – *Nalezen v překladu. Emil Saudek (1876–1941)*, Lucie Merhautová – Michal Topor (eds.), Praha 2022, s. 331–341; T. G. MASARYK, *Parlamentní projevy 1907–1914*, Vratislav Doubek – Zdeněk Kárník – Martin Kučera (eds.), Praha 2002 (Spisy TGM 29), s. 214–216, 356–360. Srov. též T. G. Masaryk J. S. Macharovi 15. 2. 1907 (dok. č. 149).

84 – MÚA, AÚTGM, Antonín Hlaváček (sbírka), k. 8, T. G. Masaryk G. Dubskému 19. 5. 1908 (kopie).

85 – M. KLEMENT, *Význam korespondence při výzkumu fenoménu přátelství*, s. 75–77.

86 – Srov. J. S. Machar T. G. Masarykovi 30. 3. 1910 (dok. č. 170) a T. G. Masaryk J. S. Macharovi 11. 4. 1910 (dok. č. 172).

87 – Viz T. G. Masaryk J. S. Macharovi 19. 9. 1910 a 7. 12. 1910 (dok. č. 175 a 179); Stanislav POLÁK, *T. G. Masaryk. Za ideálem a pravdou*, 4, Praha 2005, s. 320–322; Milada PAULOVÁ, *Tomáš G. Masaryk a Jihoslované*, Praha 1938, s. 44–47.

88 – Josef BLÜML, *Pod sluncem italským s Josefem Svatoplukem Macharem*, in: Jitka Rauchová – Bohumil Jiroušek a kol., *Věda, kultura a politika v československo-italských vztazích 1918–1951*, České Budějovice 2012, s. 389–397.

pobytu v Římě mu Machar návštěvu Věčného města vřele doporučoval a četba Macharova *Říma* Masaryka velmi zaujala.⁸⁹ Masaryk se poprvé zastavil v Římě v září 1912 při své cestě po Středozeří a roku 1913 následoval Macharovy kroky, když v srpnu a září odjel na Capri a odtud do Říma. Na Capri a v Římě byl Masaryk opět o několik měsíců později, v dubnu a květnu 1914.⁹⁰ Zajímala jej historie této země, k jejímuž poznání přistupoval i prizmatem Macharových děl. Ve svých dopisech Macharovi reflektoval poměr antiky a křesťanství a i on cítil, že principem dějin nemusí být pokrok, ale jen spirálovitý pohyb stále kupředu, kdy se nové utváří na zbytcích starého.⁹¹

První světová válka: čas boje i odloučení

Přelomem dosavadního vývoje české společnosti se nepochybně stala první světová válka, která významně zasáhla i do životů obou protagonistů. Postavila je do zcela odlišných životních rolí a přinesla i logické utlumení, resp. přerušení vzájemné komunikace. Masaryk pobýval od konce roku 1914 v zahraničí, kde nakonec zůstal na základě varování přátel (mezi jinými i Machara), že mu po návratu do Rakouska hrozí bezprostřední zatčení. Stal se postupně ideovým vůdcem protirakouského odboje v zahraničí, zatímco Machar žil v podmínkách monarchie se všemi omezeními, která přinášely válečné poměry. Nevyhnula se mu ani perzekuce pro jeho zapojení do protirakouských aktivit. Básník se již od podzimu 1914 stal spolupracovníkem vznikající odbojové sítě, tzv. Maffie. Machar dodával Masarykovi (později Edvardu Benešovi) tajné dokumenty, které pravidelně získával od Julia Kovandy, českého komorníka rakouského ministra vnitra barona Karla Heinolda. To byl mimořádně cenný a kvalitní pramen informací. Tento zdroj vyschl na jaře 1915, kdy rakouská policie zatkla Josefa Scheinera a Karla Kramáře, o něco později i Aloise Rašína a další a fakticky rozbila výbor Maffie. Z něj zůstal v podstatě jen Přemysl Šámal, kterému se podařilo výbor později obnovit. Machar sám v prosinci 1915 svědčil v procesu s Karlem Kramářem a dostal se do nebezpečí zatčení pro svůj dopis Kramářovi z října 1899, v němž velmi ostře kritizoval vládu a císaře za zrušení jazykových opatření. Zatčen tehdy nebyl, ale následovaly domovní prohlídky, výslechy, prověřování jeho osobních kontaktů, styků s cizinou, cenzura jeho literární tvorby. Za těchto okolností jeho další spolupráce s Maffií nepřipadala v úvahu. Básník byl nakonec zatčen v květnu 1916 a uvězněn ve vídeňském vězení. To trvalo naštěstí jen krátce, neboť byl již po dvou měsících propuštěn a dále vyšetřován na svobodě.⁹² Po propuštění se Machar postupně zapojil do veřejného dění: v květnu 1917 podepsal známý Manifest českých spisovatelů, na podzim 1917 vstoupil do redakce reformovaných *Národních listů* a o rok později se po téměř třiceti letech

89 – J. S. Machar T. G. Masarykovi 25. 10. 1906 (dok. č. 143), T. G. Masaryk J. S. Macharovi 9. 12. 1906 a 15. 2. 1907 (dok. č. 144 a 149).

90 – S. POLÁK, *T. G. Masaryk*, 4, s. 354–355, 366–368, 378.

91 – Viz T. G. Masaryk J. S. Macharovi 20. 9. 1912, 6. 9. 1913 a 22. 4. 1914 (dok. č. 192, 201 a 207); J. S. MACHAR, *Řím. Feuillettonů kniha desátá. Psáno 1906–1907*, Praha 1907, s. 248–249.

92 – K tomu srov. J. S. MACHAR, *Kriminál. Žito 1916 : Psáno 1917–18*, Praha 1918.

strávených ve Vídni vrátil i s rodinou zpátky do Čech. V červenci 1918 se stal členem Národního výboru a podílel se též na průběhu 28. října 1918.

Když se na konci roku 1918 vrátil do vlasti T. G. Masaryk, přivítal se s ním 19. prosince na nádraží v Českých Budějovicích hned po synovi Janu Masarykovi právě J. S. Machar, který zůstal v prezidentově blízkosti i po několik dalších dnů. V atmosféře obecného nadšení také publikoval počátkem roku 1919 v tisku řadu optimisticky laděných fejetonů a komentářů. Do republiky tedy Machar vstupoval s velkými nadějemi a s vyhlídkou na lepší budoucnost. Optimismus mu však dlouho nevydržel a básník začal brzy poukazovat ve svých článcích, básních a epigramech na neutěšený stav české společnosti, na nepoctivost, prospěchářství, politikaření, obohacování se na úkor veřejných peněz apod.⁹³

Dlouhé časové období od vzniku republiky až do konce třicátých let mělo svou poměrně výraznou vnitřní dynamiku; Masaryk i Machar ji vnímali rozdílně, což bylo pochopitelně dáno odlišnými životními a veřejnými rolemi obou přátel. V korespondenční výměně se však proměna jejich vztahu objevuje dosti málo, především kvůli torzovitě dochované dokumentaci, zvláště z dvacátých let. Na rozdíl od předválečné korespondence, která do roku 1914 obsahuje zhruba 210 dopisů, se po roce 1918 dochovalo (respektive se nám podařilo dohledat) už jen kolem třiceti.

Velkým mezerám v poválečné korespondenci odpovídá i její značná tematická roztržitost. Oba protagonisté nejenže (více méně logicky) nenavazují na předválečnou korespondenční výměnu, ale nedá se v podstatě určit ani jednotící nebo převažující téma. Navíc po roce 1918 se nutně proměňuje i stylizace, resp. charakter dopisů. Prolíná se v nich většinou osobní sdělení s úřední rovinou korespondence probíhající mezi prezidentem a generálním inspektorem československé branné moci (alespoň do konce roku 1924; Machar se stal generálním inspektorem v srpnu 1919). Tento prvek je zdůrazněný například i tím, že Machar Masaryka důsledně oslovuje formálním „pane prezidente“, a to i v nejvýpjatějších dopisech z března 1932. Soustavnější vzájemnou korespondenční výměnu totiž paradoxně zaznamenáváme právě až na počátku třicátých let, především ve zmíněném roce 1932. Ta ovšem znamenala principiální názorový střet a v podstatě ukončení vzájemného styku mezi Masarykem a Macharem, byť se zdá, že jisté snahy o další setkání (hlavně z Masarykovy strany) se objevovaly i v letech následujících. Jelikož poválečná korespondence vývoj vztahu obou přátel dokumentuje nedostatečně, je namístě ho alespoň stručně v základních rysech načrtnout, aby byla proměna jejich dlouholetého důvěrného přátelství ve velké neporozumění a následný rozchod vůbec pochopitelná.

V republice: nová éra vztahu

Jak již bylo řečeno, válka zásadně proměnila tvář Evropy a světa, přinesla mimo jiné rozpad stávajících říší a vznik nových států, zcela nové politické a hospodářské poměry. Podobně

93 – K tomu podrobněji Petr SÝKORA, *Básník proti Hradu. Neposlušný občan Josef Svatopluk Machar*, Praha 2009, zvl. s. 11–57.

převrátila i život české společnosti, symbolizované vznikem samostatného Československa v říjnu 1918. Všechny tyto zvraty a dějinné výzvy se pochopitelně promítly do života obou přátel. Masaryk se stal prezidentem nového státu a zaujal tak jedno z nejpřednějších míst. Podoba Macharova poválečného působení nebyla zpočátku tak jasná. Plánoval vrátit se k literární práci, oproštěné konečně od dohledu cenzury a tíživé válečné atmosféry. Když se začaly objevovat různé návrhy na jeho zapojení do politiky, váhal a nejspíš se mu příliš nechťelo. Nakonec převážil pocit odpovědnosti vůči budování nového státu, zapůsobila i žádost starého přítele Masaryka a v neposlední řadě asi také jeho vztah k vojsku a vojenství a svým způsobem lákavá představa zapojit se aktivně do budování nové republikánské armády. Tak se J. S. Machar stal v srpnu 1919 na doporučení a přání T. G. Masaryka generálním inspektorem československé branné moci. Vstupoval do situace velmi obtížné, poměry v rodící se armádě byly neutěšené, provázené řadou problémů. Mnoho věcí se muselo nutně řešit za pochodu, v roce 1919 také probíhaly vojenské konflikty mezi ČSR a jejími sousedy (spor o Těšínsko s Polskem, konflikt s Maďarskem na jižním Slovensku), obtížná byla integrace legionářských jednotek do vznikající pravidelné armády, násobená neméně složitým zapojením menšinových národností (především Němců) do funkčního armádního celku. K tomu pochopitelně přistupovaly obecné problémy v zásobování a nedostatek téměř všeho zboží. Podobně poválečná pacifistická atmosféra a široce rozšířený, i když pochopitelný odpor k armádě příliš nepřálý jeho novému úkolu. Machara čekalo v úřadě několik let, během nichž se snažil své obtížné poslání plnit nejlépe, jak dokázal.

Nutno říci, že svou funkci bral od počátku velmi zodpovědně a snažil se jí plně věnovat. Zřekl se řady jiných funkcí, které tehdy zastával (např. poslaneckého mandátu v Národním shromáždění nebo místa v obecním zastupitelstvu města Prahy), a přerušil i svou literární dráhu. Jeho pracovní náplní se stala především péče o vzdělávání a osvětu vojska, o jeho kulturní povznesení. I díky jeho působení se znásobil počet knihoven a čítáren v posádkách, snížil se počet analfabetů mezi vojáky, zlepšily se hygienické a ubytovací podmínky atp. Nedílnou součástí jeho povinností byly také návštěvy vojenských posádek, při nichž generální inspektor kontroloval stravovací, hygienické a ubytovací podmínky, úroveň zásobování a vybavení. Samozřejmě také kulturní a politický stav mužstva. Rada jeho hlášení a záznamů z těchto výjezdů dokládá, že mnohde nepanovaly ideální podmínky a často se setkával i s dost žalostnými poměry. Za všechny můžeme například uvést Macharovu inspekční cestu do Benešova k pěšímu pluku 48, kterou vykonal 4. července 1923. Již při kontrole výstroje a ubytování zaznamenal různé větší či menší nedostatky, ale jeho návštěva osvětové výuky uskutečněné u dvou rot pluku (6. a 8. kulometné) dopadla doslova tragicky. Machar musel ve své zprávě konstatovat, že přednášející důstojník vykládané látce sám nerozuměl, vojáci poslouchali jen naoko a vůbec nechápali význam sdělovaného: „U 6. roty seděli na první lavici dva Maďaři, 4 Rusíni. Ani slova nerozuměli česky, ale podle předpisu měli ‚osvětovou hodinu‘. Ostatně rotmistru vykládajícímu definici národa a státu nerozuměli ani vojáci české a slovenské národnosti: bezmocně se pletl a tonul v duchamorných, abstraktních frázích a pojmech, jimž sám stěží rozuměl. [...] U 8. roty (kulom.) byl jsem přítomen výkladu o obci a obecním zřízení. [...] Požádal jsem učitele (důstojníka), aby dal vojínům několik otázek

z dějepisné látky, probrané v minulých hodinách. Probírala se Bílá Hora. Zase jen mrtvá fakta, bez ducha, bez porozumění, bez života. [...] U 6. roty jsem slyšel tuto tristní scénu:

Rotmistr: Jak se jmenuje náš prezident?

Vojín: Masaryk!

Rotmistr: Víc nic? Tak se přece vyjadřujte slušně! Pan prezident Tomáš Garrigue (vyslovil, jak se píše!) Masaryk. Tak to opakujte!

Vojín: Pan Tomáš prezident Masaryk Garrrr... (ubožák v rozpacích koktá).⁹⁴

Už jenom z tohoto poněkud groteskního příkladu je zřejmé, že Machar zastával nezáviděníhodnou pozici, ve které by musel řešit závažné problémy každý. A to samozřejmě i zkušený voják, který by armádě a jejímu chodu rozuměl odborně jistě lépe nežli literát a básník. Machar sám v praxi poznal, jak obtížné je prosazení moderní a neschematické osvětové výchovy ve vojsku a jak vysilující je alespoň trochu pohnout se zaběhanou vojenskou mašinerií.⁹⁵

Nabízí se samozřejmě otázka, zda byl J. S. Machar na funkci generálního inspektora armády tím nejvhodnějším kandidátem. Patřil ovšem k přátelům T. G. Masaryka, k lidem, jimž prezident naprosto důvěřoval, a logicky se takovými jedinci po nástupu do prezidentské funkce obklopoval. To je víceméně praxe, která se opakovala mnohokrát předtím i potom, včetně naší zcela nedávné minulosti. Otázkou ovšem je, jak se tito lidé později v politické praxi osvědčili. Machar sice neměl v mnohém potřebnou kvalifikaci, ale snažil se ke svým povinnostem přistupovat vážně. Na druhé straně mu ale také nejspíš chyběla (i díky jeho naturelu) dostatečná schopnost pro zdlouhavá politická a taktická jednání potřebná v jeho pozici (vyjednávání s francouzskou vojenskou misí, se zástupci důstojnického sboru, exponenty politických stran apod.).

Vedle určitých nesporných úspěchů, kterých dosahoval, dělal i chyby, jeho prestiž ve vojsku upadala, začaly se proti němu ozývat hlasy v armádě i v politických kruzích, podporované ještě kampaněmi v tisku, především socialistických stran (Československé sociálnědemokratické strany dělnické a Československé strany socialistické, resp. od roku 1926 Československé strany národněsocialistické). Pro Machara to bylo o to těžší, že jako generální inspektor nemohl z titulu své funkce na tyto útoky v tisku veřejně reagovat.

Zlomem patrně byla Macharova účast na vojenské přehlídce v Opavě počátkem července 1924, při níž se mu spláhl kůň, a on z něj spadl. Situace se stávala neudržitelnou – o Macharovi se opět vyrojily karikatury, vyprávěly vtipy (hodila se zde i jeho nevojenská figura); čelil také podezření ze zapojení do několika korupčních afér s armádními dodávkami (v roce 1920 moučná, 1924 benzínová aféra, podezření se ovšem vůbec nepotvrdila a Machar byl očištěn)⁹⁶ – a vyžadovala řešení. Došlo k němu v listopadu 1924

94 – VÚA – VHA, f. VKPR, 1923 Dův., čj. 511, Macharova zpráva z inspekční cesty do Benešova ze dne 7. 7. 1923.

95 – K Macharovu působení ve funkci generálního inspektora viz Jitka ZABLOUDILOVÁ, *Generální inspektor J. S. Machar*, *Historie a vojenství* 41, 1992, č. 2, s. 150–170. – K tomu srov. též Macharův deník z let 1919–1924, který je uložen v LA PNP, f. J. S. Machar, přír. č. 50/2013, k. 59.

96 – K tomu blíže P. SÝKORA, *Básník proti Hradu*, zvl. s. 75–77 a 93–96.

za okolností, které však nebyly úplně přehledné a v Macharovi mohly vzbudit vcelku oprávněný dojem křivdy a pocit, že byl obětován v zákulisní politické hře, a to i svým přítelem, prezidentem Masarykem.

Machar podle svých vzpomínek dospěl k rozhodnutí podat demisi v září 1924 během vojenských manévřů u Zlatých Moravců. Co konkrétně ho k tomuto rozhodnutí přimělo, však záměrně neuvedl.⁹⁷ S demisí čekal na návrat prezidenta republiky z jeho letního sídla v Topolčankách, k čemuž došlo v předvečer státního svátku 27. října.⁹⁸ Toho dne přijal Masaryk i vojenskou delegaci (ministra národní obrany Udržala, generálního inspektora Machara a generála Mittelhausera), jejíž členové referovali o aktuální vojenské agendě. Na konci porady Machar nečekaně požádal o zproštění z funkce. Překvapený Masaryk odpověděl, že si o tom musí ještě promluvit a že se u Macharů zastaví.⁹⁹ Navštívil básníka ještě týž den večer, ale průběh setkání není znám. Během něj však došlo k věcnému nepochopení mezi oběma muži. Prezident zřejmě odcházel s mylným vědomím, že věc s Macharovým odchodem je dostatečně objasněna, básník nabyl jiného dojmu, nejspíš že se za něj Masaryk postaví.¹⁰⁰ Prezident také poslal k Macharovi náčelníka Vojenské kanceláře prezidenta republiky generála Stanislava Ččka s pověřením, aby s ním znovu promluvil a otevřeně si situaci vysvětlili. Čček však nepochopitelně selhal a zadaný úkol nesplnil. K Macharovi vůbec nešel a prezidenta o tom ani neinformoval.¹⁰¹ Když se dva týdny nic nedělo, poslal Machar 12. listopadu ministru Udržalovi dopis se žádostí o uvolnění z funkce. To se stalo o pár dnů později, prezident k tomu Macharovi poslal 19. listopadu i osobní dopis, který byl též uveřejněn v tisku a v Osobním věstníku ministerstva národní obrany.¹⁰²

97 – Machar k tomu píše: „Ne tyhle útoky, ne zákulisní machinace – za pět a půl roku člověk uvykne leccemu – něco jiného to bylo. V září, na manévřech u Zlatých Moravců na Slovensku, rozhodl jsem se k demisi. A o tom posledním, co zlomilo mou vnitřní sílu, mě sebezapírání a konečně dorazilo mou víru – pomlčím.“ – Viz J. S. MACHAR, *Pět let v kasárnách. Vzpomínky a dokumenty: 1925–1926*, Praha 1927, s. 425–426.

98 – Machar si k datu 26. října k tomu v deníku mj. poznamenal: „Prezident prý prohlásil Klofáčovi v Topolčankách, že on to nebyl, jenž mě vyzval, abych převzal tuto funkci! Načež byl Klofáč prý velmi rozčilen... Neuvěřitelné! [...] Zítřka to rozseknu – jsem syt.“ Viz LA PNP, f. J. S. Machar, Deníky z let 1919–1924, přír. č. 50/2013, k. 59.

99 – K jednání u prezidenta 27. 10. 1924 si Machar zapsal: „U prezidenta. Po zprávě o italském dluhu atd. – přednesl jsem mu toto: ‚A to byla moje labutí píseň. Před pěti lety a několika měsíci převzal jsem na Tvou žádost funkci gen. inspektora – dnes prosím, abych mohl ten úřad složit.‘ – Mlčení. Prezident: ‚Ale je zvykem, že odstupující navrhne svého nástupce.‘ ‚To udělají tihle‘ – a ukázal jsem na Udržala, Mittelh[ausera] a Ččka. Udržal: ‚Tohle je jako Klecanda. Já nic nevěděl.‘ – Já: ‚Naznačil jsem to všem pánům zde přítomným.‘ Žádný prý si nevšiml. Prezident: ‚Přijdu k Vám dnes. Zatelefonoj – máš telefon.‘ Udržal potom vzal od nás slib mlčenlivosti.‘ – Tamtéž.

100 – Macharův zápis v deníku týkající se tohoto setkání je bohužel velmi krátký a situaci neřeší. Machar si zapsal pouze: „Prezident večer u nás: vložil jsem mu. Žurnalistické útoky – prý nic. Ale Klofáč prý se prohlásil za ‚nepřítele‘. Bude mluvit s Udržalem.“ Tamtéž. – Různým okolnostem a interpretacím Macharova odchodu se podrobně věnuje i P. SÝKORA, *Básník proti Hradu*, zvl. s. 97–106.

101 – K tomu srov. Jindřiška SMETANOVÁ, *TGM: „Proč se neřekne pravda?“ Ze vzpomínek dr. Antonína Schenka*, Praha 1996, nebo P. SÝKORA, *Básník proti Hradu*, zvl. s. 97–106.

102 – T. G. Masaryk J. S. Macharovi 19. 11. 1924 (dok. č. 219). Machar si v deníku k datu 21. 11. 1924 jen laconicky poznamenal: „Udržal mi předal kroucený list presidentův... Tomáš! ...“ LA PNP, f. J. S. Machar, Deníky z let 1919–1924, přír. č. 50/2013, k. 59.

Tento podivný konec vojenské kariéry se v Macharově životě stal důležitým momentem, který později sehrál zásadní roli i v proměně vztahu mezi ním a T. G. Masarykem. Machar byl nepochybně svým odchodem z funkce generálního inspektora čs. branné moci výrazně osobně zasažen. Právě s ohledem na svůj dlouholetý vztah s Masarykem předpokládal, že se za něj prezident v kritických chvílích proti tlaku vojáků, socialistických stran a jejich tiskovin na jeho odvolání postaví, což se nestalo. Pocit křivdy daný způsobem, jakým byl ve vlastních očích „odejit“ i za přispění starého přítele, v Macharovi zůstával a nikdy se ho nedokázal zbavit.¹⁰³ Vždyť se o něm rozhořčeně zmiňoval i v dopisech Masarykovi z roku 1932, tedy téměř deset let po svém odchodu z funkce. Své pocity také vtělil do celé řady epigramů, satirických poznámek a básní. Pokud prohlédneme výbory Macharovy básnické i publicistické tvorby od druhé poloviny dvacátých let, je zjevné, že právě pocit hlubokého zklamání nad poměry v republice, nad mravním úpadkem, nepravostmi v politice i obavy z dalšího vývoje jsou do značné míry převažující a charakterizují tak jeho pozdní literární dílo. Nejednou do svých textů vtělil více či méně otevřeně i svou osobní deziluzi z chování svého přítele prezidenta. Za jeden z takových výtvorů bychom mohli považovat i básně „Balada z časů nedávno minulých“ z poloviny dvacátých let, která, zdá se, mohla docela dobře být odrazem Macharova traumatu z toho, že byt přijal po vzniku republiky nevděčnou funkci generálního inspektora vojska, které obětoval mnoho svého času a sil, byl nakonec za svou snahu odměněn přezíravostí a ponechán napospas jak politickým intrikám, tak nevybíravým útokům tisku. Tuto možnou trpkou alegorii na jeho úřední poválečné angažmá a jeho podivný konec zařazujeme jako ukázkou Macharovy dobové tvorby na závěr této úvodní studie.

Jestliže Machar vinil prezidenta z toho, že svým vlivem nezabránil opakovaným tiskovým kampaním, měl sice pravdu, ale jen částečnou. Například z korespondence prezidenta s ministrem zahraničních věcí Edvardem Benešem z jara roku 1919 je zřejmé, že Masaryk měl o Macharovu účast v nějaké důležité funkci po válce opravdový zájem, hledal, kde by se básník mohl nejlépe uplatnit. Také je zřejmé, že se zpočátku snažil působit vůči tiskovým bojům proti Macharovi.¹⁰⁴ Nejprve se o básníkovi uvažovalo jako o členu vládní delegace vyslané k československým legiím na Sibiři, která měla posílit informovanost a morálku legionářů a také organizovat jejich návrat do vlasti. Delegace odjela do Ruska v červnu 1919 pod vedením sociálnědemokratického novináře a spisovatele F. V. Krejčího, ale Machar v ní nakonec chyběl. Masaryk si záhy Machara vyhlédl pro působení v armádě. Nejprve o něm uvažoval jako o ministru národní obrany, brzy ho však začal prosazovat jako generálního inspektora vojsk. Ministrem národní obrany se stal socialistický politik Václav Klofáč a mezi oběma osobnostmi panovala jistá rivalita. S tím nejspíše souvisely i četné útoky socialistického tisku na J. S. Machara. Prezident si

103 – Právě skutečnost, že se ho prezident Masaryk nezastal proti nespravedlivým útokům, Machara podle Jitky Zabloudilové nakonec zlomila. – K tomu srov. přehledovou studii J. ZABLOUDILOVÁ, *Tomáš Garrigue Masaryk a Josef Svatopluk Machar*, s. 25–45, i autorčiny starší práce (především diplomovou práci o Macharovi z roku 1990).

104 – *Viz Korespondence T. G. Masaryk – Edvard Beneš 1918–1937*, Dagmar Hájková – Vlasta Quagliatová – Richard Vašek (eds.), Praha 2013, zvl. dok. č. 51, 66, 88, 101, 108, 133.

byl této opozice vědom a snažil se ji i určitým způsobem omezovat. Machara považoval za dobrého kandidáta a neviděl nikoho jiného, kdo by v daný moment připadal v úvahu.¹⁰⁵

Po odchodu z funkce generálního inspektora branné moci se J. S. Machar vrátil k literární práci a začal opět publikovat. V roce 1926 vydal sbírku veršů *Tristium Praga*, odrážející jeho rozbolavělé a kritické rozpoložení. O rok později publikoval knihu s názvem *Pět roků v kasárnách*, v níž shrnul své působení v armádě. Vzpomínky na tuto dobu také doplnil celou řadou dokumentů.¹⁰⁶ Kniha byla očekávána s napětím a vzbudila i značný ohlas.

Pokračoval v pilné práci, takže ještě v témže roce 1927 vyšla i jeho další básnická sbírka *Na křižovatkách*. Machar také samozřejmě přispíval svými fejetony a básněmi do řady novin a časopisů. Stojí za zmínku, že v roce 1925 poskytl několik básní hned do prvního čísla *Národní práce*, listu nově utvořené Národní strany práce, založené Masarykovými příznivci s cílem vytvořit moderní politickou stranu po vzoru britské Labour Party, nezatíženou korupcí a politikařením. Jeho další spolupráce s tímto listem a posléze v letech 1927–1928 i s deníkem *Tribuna* jen dokládala, že se Machar svým způsobem vrátil do okruhu prezidenta Masaryka a tzv. Hradu.¹⁰⁷

Na konci dvacátých let se tak zdálo, že stará nedorozumění byla zahlazena a vztah s prezidentem se víceméně vrátil do obvyklých kolejí. Masaryk občas zašel k Macharovým domů, naopak Macharovi navštívili někdy prezidenta na Pražském hradě nebo v Lánech. Například v předvečer Masarykových osmdesátých narozenin v roce 1930 zůstali Macharovi na Pražském hradě na večeři na pozvání Alice Masarykové. Při setkání panovala dobrá nálada a podle zápisu prezidentovy archivárky Anny Gašparíkové prezident žertoval a „bol mäksí jako obyčajne“. Při vzpomínce na všechny ty průvody, slavnostní projevy a blahopřání k narozeninám Masaryk dokonce k Macharovi nečekaně se smíchem prohodil: „Myslel jsem si při těch řečech, jaký asi bude funus – to Češi umějí dělat.“¹⁰⁸ To jen dokládá přetrvávající důvěrný vztah obou mužů a jejich rodin ještě v této době. Tento stav dále potvrdila Masarykova účast na svatbě Macharovy starší dcery Sylvy v prosinci 1930. Prezident byl nevěstínským svědkem a také jí jako dar věnoval značnou částku 50 000 korun.¹⁰⁹ Podobně se vyslovovali i další lidé z prezidentova nejbližšího

105 – V dopise E. Benešovi z 3. 8. 1919 Masaryk např. píše: „Nejslabší jsme ve vojsku! Klofáče znáte – dobrák, dobré úmysly, ale bez pracovitosti, vytrvalosti. Prosadil jsem Machara, jako gen[erálního] inspektora. Klofáč sám byl pro něho, že nezná nikoho jiného, ale jeho list šlve proti němu. Musím ještě promluvit s oběma tábory socialistickými, aby upustily od své polemiky proti Macharovi. Machar svým vstupem k mlado[čechům] ztratil u obou táborů sympatie: Politicky Machar, to je bohužel pravda, není silný; než mám naději, že dovede pracovat pro výchovu naší armády. Nevidím ani jednoho civilistu, kdo by dovedl být voj[enským] ministrem.“ Viz *Korespondence T. G. Masaryk – Edvard Beneš 1918–1937*, dok. č. 133, s. 201.

106 – J. S. MACHAR, *Pět roků v kasárnách. Vzpomínky a dokumenty: 1925–1926*, Praha 1927.

107 – Od roku 1927 také vycházely v Aventinu Macharovy sebrané spisy, v jejichž rámci se však objevily i nově koncipované vzpomínkové tituly na dobu předválečnou (např. *Oni a Já, Při sklence vína*). V nich Machar uveřejnil i některé korespondenční soubory (např. s J. Vrchlickým apod.).

108 – Anna GAŠPARÍKOVÁ-HORÁKOVÁ, *U Masarykovcov. Spomienky osobnej archivárky T. G. Masaryka*, Bratislava 1995, s. 60.

109 – K tomu srov. J. SMETANOVÁ, *TGM: „Proč se neřekne pravda?“*, s. 81–82. Viz též zde Přílohu II, v níž je publikována vybraná korespondence mezi rodinami Masarykových a Macharových. Ke svatbě Sylvy Macharové v roce 1930 zvl. dok. č. XXIV a XXV.

okolí, například jeho osobní tajemník Antonín Schenk. Ten soudil, že pokud v Macharovi rostla křivda a pocit odcizení k dávnému příteli, nedával to na sobě při společenském styku žádným způsobem znát až do počátku třicátých let.¹¹⁰ Na druhé straně je ovšem nutno Schenkovo svědectví o Macharově uklidnění ve vztahu k prezidentovi na konci dvacátých a počátkem třicátých let brát – jako ostatně jakékoliv jiné – s určitou rezervou. Pravda je nejspíš taková, že vztah mezi Masarykem a Macharem připomínal ze všeho nejvíce asi pod povrchem bublající spor připravený kdykoliv vyvřít znovu.¹¹¹

Přesto se však začal básníkův poměr k prezidentovi horšit, až skončil v podstatě během jediného roku (1931) vzájemným rozchodem a na jaře roku 1932 zásadní názorovou roztržkou, kterou – jak se později ukázalo – už nedokázalo nic zacetit.

Co však způsobilo tak výrazný zlom v Macharově vnímání a hodnocení, není zcela jasné. Příčin bylo jistě více, svou roli snad mohl sehrát i nástup hospodářské krize, provázený zhoršením životní úrovně a prudkým nárůstem nezaměstnanosti. To však jistě nebyl hlavní důvod takového zvratu. Nejspíš tu zapůsobila kombinace několika faktorů: neutěšená situace v sociální oblasti a celkový krizový vývoj státu na počátku třicátých let společně s latentně doutnajícím osobním sporem s T. G. Masarykem trvajícím od Macharova odchodu z funkce generálního inspektora. J. S. Machar začal v roce 1931 publikovat v *Národní politice*, která nepatřila do „hradního“ tábora, kritické glosy, básně a fejetony. V nich ostře kritizoval politické a sociální poměry, různé nešvary, politikaření stran, neschopnost řešit skutečné problémy apod. Všiml si také probíhajících afér, například vleklého soudního procesu s Jiřím Stříbrným. Některé verše a později i celé básně pak redakce občas odmítla tisknout v obavě ze zásahu cenzury.

V této situaci došlo na jaře 1932 k ostré výměně názorů mezi Masarykem a Macharem. Prezident nejprve po jistém váhání zaslal básníkovi na konci února přání k narozeninám, které spojil s určitým výkladem toho, kam se jejich vzájemný vztah poslední dobou posunul. Macharovi nevytýkal ani tak jeho literární kritiky jako fakt, že spojil svou práci s *Národní politikou* a dostal se tak do prostředí lidí jako Lev Borský, Stanislav Nikolau nebo Otakar Skýpala. Také se snažil vysvětlit, že pro mnoho práce i nesouhlas s Macharovými názory se s ním již tak často nestýká. Masaryk nebyl při konečné revizi textu spokojen se svými formulacemi, ale list přesto poslal.

Machar nejprve odpověděl zdvořilostním poděkováním, aby 12. března napsal obsáhlý rozbor situace státu a společnosti, jak ji viděl, a snažil se vysvětlit své kritické postoje. Vytýkal Masarykovi, že nesplnil naděje do něj vkládané (nestal se oním Husem, který udělá důkladné reformy), tvrdil, že prezident zklamal, když neprovedl obrat v duševním životě českém i státním, jak jej po převratu díky své obrovské autoritě udělat mohl a měl.

110 – J. SMETANOVÁ, *TGM: „Proč se neřekne pravda?“*, Schenkovy názory a postřehy k Macharovu případu na s. 79–89.

111 – Z počátku třicátých let totiž můžeme narazit i na odlišná svědectví. Jako příklad lze uvést vzpomínky Blahoslava Šeplavého, od roku 1929 ředitele kanceláře České akademie věd a umění. Ve svých memoárech má k roku 1930 několik zmínek o J. S. Macharovi a o jeho nedobrému poměru k prezidentu Masarykovi. – Srov. Blahoslav ŠEPLAVÝ, *Vzpomínky pěstitele mecenášů České akademie věd a umění*, Jan Boháček (ed.), Praha 2024 (v tisku).

Dále například odsuzoval, že se kupovali žurnály a podpláceli novináři, že se trpěla a tutlala korupce, což vedlo k zoufalé a dusné atmosféře ve společnosti. Také že Masaryk opustil staré přátele a obklopil se jinými lidmi. Zastavil se též u svého odchodu z funkce generálního inspektora v roce 1924. V dopise se projevuje naléhavý emocionální tón i Macharova ukrivděnost, která se dříve v korespondenci neobjevovala. Básník zakončil svůj výklad nekompromisním: „Zde stojím a nemohu jinak“.¹¹²

Prezident se pokusil 13. března obratem vyvrátit Macharova obvinění. Ze svého pohledu vysvětloval aféru generála Gajdy a korupční aféru Stříbrného, dále se snažil přiblížit vývoj Karla Kramáře, který se dostal do opozice vůči Edvardu Benešovi a takzvanému Hradu. Konečně popíral Macharův výklad toho, jak mělo dojít k jeho odchodu z funkce generálního inspektora, obhajoval svůj vztah ke starým přátelům a upozornil na skutečnost, že ne všichni se po převratu osvědčili, a museli je tak nahradit jiní. Masaryk soudil, že Machar je žalostně dezorientován a že soudí příliš osobně a zaujatě.

Macharova odpověď ze 17. března byla opět ostrá. Vyslovil názor, že jako prezident už není Masaryk schopen vidět situaci jinak a trpí pocitem všemocného tvůrce, který stvořil vše dokonale a bez chyb. Zastavil se u různých korupčních afér a znovu vytkl Masarykovi, že za ním nestál v době jeho inspektorátu, vše zlehčoval a nakonec jej nepodpořil. Svůj dopis uzavřel zvoláním: „Jdi do sebe, přemýšlej, probij se k sobě. Odhoď to franzejevství, vyjdi z toho ješitného sebezbožňování – buď zase člověkem! Tomáši, drahý Tomáši!“

Masaryk už jen odepsal, že nechává Macharovi v tomto sporu poslední slovo.¹¹³

Po této nepřímé a především neuspokojivé uzavřené názorové konfrontaci se situace mezi Macharem a Masarykem ještě vyostřila o několik měsíců později. Dne 5. června 1932 publikoval Machar v *Národní politice* ostrou satirickou báseň „Spi Havlíčku“, zaměřenou na kritiku prvorepublikové tiskové cenzury. O deset dnů později vyšel v časopise *Přítomnost* v rubrice Poznámky krátký článek nebo spíše komentář nazvaný pouze „J. S. Machar“ a podepsaný šifrou V. S. Článek nebyl nijak zvlášť útočný, v první řadě si všimal výše zmíněné Macharovy básně a upozorňoval, že ji s chutí otiskly i noviny Stříbrného a hodila by se i do Gajdových *Fašistických listů*. Dále stručně resumoval, jak se Machar dostal do společnosti *Národní politiky* a *Poledního listu*, a konstatoval, že dnešní Machar zklamal ty, kteří ho měli rádi před válkou, i když znali jeho slabiny. Ale podobně prý zklamala i řada dalších. Autor komentáře o Macharovi soudil, že „jeho vojácké já (obdivující Benedeka a ctící Napoleona) dovedlo dříve rozdávat rány; později je nedovedl přijímat“.¹¹⁴

Tento kratičkový článek Machara zasáhl. Se svou odpovědí si dal sice načas, ale stála za to. Když jej na sklonku roku 1932 požádala *Národní politika* o článek k padesátému výročí

112 – J. S. Machar T. G. Masarykovi 12. 3. 1932 (dok. č. 223).

113 – K tomu srov. dopisy z února a března 1932 (dok. č. 221–226). Snahu o podrobný rozbor těchto posledních dopisů (přičemž autor měl ovšem k dispozici jen některé z nich) viz P. SÝKORA, *Básník proti Hradu*.

114 – V. S., J. S. Machar, *Přítomnost* 9, 15. 6. 1932, č. 24, s. 371. Publikováno též v T. G. MASARYK, *Cesta demokracie, IV. Projevy, články, rozhovory 1929–1937*, Vojtěch Fejlek (ed.), Praha 1997 (Spisy TGM 36), s. 255.

vzniku listu, napsal článek „Jubilea“, v němž především polemizoval s výše zmíněným článkem z *Prítomnosti* a vyvracel soudy jeho autora. *Národní politika* sice článek nejprve přijala a nechala jej vysázet v kartáčových obtazích, pak jej ale ve strachu ze zásahu cenzury stáhla a básníkovi vrátila. Když později o příspěvek požádaly i Stříbrného listy, Machar jej poskytl. Vyšel v *Nedělním listě* 8. ledna 1933 a vzbudil veliký rozruch. Reagovalo na něj mnoho autorů, vznikla celá řada komentářů, především proto, že básník zcela otevřeně a nevybíravě označil za autora onoho článku v *Prítomnosti* prezidenta Masaryka. Na základě čeho však Machar dospěl k tomuto přesvědčení, není jasné. Text zakončil Machar ostře: „Jsou-li zklamáni moji čtenáři, je mi lhostejno. Jdu cestou svou jako vždy, **čtenáře i přátele a známé držím si pavučinkovou nitkou – kdo ji přetrhne a odběhne – bůh s ním, já nevtáhnou ruku za nikým.** [zvýrazněno autory této studie]

A pan ,V. S.‘? Člověk by čekal, že v éře ,mravnosti‘, ,pravdy‘ a ,demokracie‘, vyřkne-li někdo nad padesátiletou činností spisovatele zdrcující ortel, aspoň se podepíše... Zatím jen ,V. S.‘. Tož ukončím epigramem:

Pan ,V. S.‘? Ostych? Či stud snad?
Nebylo lépe by, rcete,
g. t. se třeba tak podepsat?
Blíž pravdě. A čte se Goethe. ^{“115}

Předpokládalo se sice, že noticka v *Prítomnosti* byla nejspíš psána s vědomím T. G. Masaryka, ale Machar ve svých dalších epigramech opakovaně označoval za autora přímo prezidenta. Například v *Poledním listu* si mohli čtenáři 11. ledna 1933 na první straně přečíst básničku nazvanou „Panu V. S.“, bezprostředně reagující na kritické ohlasy *Českého slova*:

„Jak včera: vzpomeň
minulosti
A křikni dolů v nádvoří
ať kušují tví vrtichvosti,
když člověk s tebou hovoří. ^{“116}
Komu byla veršováanka určena, snad již nikdo nepochyboval.

Shodou okolností se však téhož 11. ledna k autorství článku v *Prítomnosti* přihlásil pracovník tiskového odboru prezidia ministerské rady a přispěvatel *Lidových novin* a *Prítomnosti* Václav Gutwirth. Tvrdil, že šifra V. S. vznikla tiskovým nedopatřením, neboť svůj článek podepsal svou obvyklou zkratkou V. G. To ale Machar odmítl vzít na vědomí a v *Poledním listu* si v odpověď 14. ledna 1933 opět s chutí zaveršoval:

115 – Prezident Masaryk při oslavách stého výročí Goethova úmrtí v březnu 1932 zažertoval, že kdyby se místo T. G. psal G. T., četlo by se to taky Goethe. – Viz P. SÝKORA, *Básník proti Hradu*, s. 150.

116 – J. S. M., *Opět panu V. S.*, *Polední list* 7, 11. 1. 1933, č. 11, s. 1. K epigramu byla ještě připojena poznámka: „KZK v ranním ,Č. slově‘ a ve ,V. Č. S.‘ na komando útočí na básníka J. S. Machara pro jeho článek ,Jubilea‘, v neděli zde otištěný.“

„Písmenka se jim spletla
v Přítomnosti:
ne V. S. prý, leč právě
prý V. G. –
Oh, vrtichvosti,
bědní vrtichvosti,
to povídejte staré
Blažkové!“¹¹⁷

Takovou repliku ovšem považoval Gutwirth za zvláště nemístnou. V reakci na to v *Přítomnosti* 25. ledna 1933 mimo jiné napsal: „Mnoho bojů za svého života svedl J. S. Machar; bojů lepších, než jest potýkání dnešní. Většinu svých bojů vyhrával; snad to bylo tím, že dobrá věc byla na jeho straně. [...] Přihlásil jsem se za autora článku a vyložil, že omylem místo V. G. bylo vytištěno V. S. Což by každému mohlo stačiti. Čekal jsem, co řekne Machar.“ A po citaci Macharova epigramu dodal: „To je jedna z nejslabších a nejtrapnějších obran, jaké kdy u nás byly napsány. Machar si věc usnadnil. Ne, on tomu nevěří, on věří, že článek psal prezident republiky. Co s tímto [zvýrazněno v originálním textu] Macharem? Má prezident snad prohlásit, že nepsal článek? Mám snad já jít k notáři a skládat u něho nebo jinde manifestační přísahu, že opravdu jsem autorem?“¹¹⁸ Macharovo rozpoložení a nelehce prožívaný rozchod s Masarykem dokresluje i jeho korespondence. Například v dopise malíři a svému překladateli Arnoštu (Ernstu) Mandlerovi z počátku roku 1933 psal: „S P. Pres. Masarykem jsem se rozešel úplně. Píšu proti němu otevřeně a přímo, on proti mně pytlácky, pod nějakýma písmenkama.“¹¹⁹

V tisku se také rozvinula polemika o to, kdo se ve skutečnosti skrývá za značkou V. S. Jednotliví autoři si všímali jak merita sporu, tak především následných reakcí v různých periodikách. Z diskuse však nevyplýval žádný závěr a autorství tohoto inkriminovaného článku v *Přítomnosti* zůstalo nedořešeno. Rozplést záhadu šifry V. S. se pokusil také Petr Sýkora, autor monografie o J. S. Macharovi. Správně postřehl, že kromě výše naznačených možností – tedy autorství T. G. Masaryka, k němuž ovšem sám přináší řadu indicií,¹²⁰ nebo Václava Gutwirtha – existuje ještě třetí možnost, tedy že fyzicky noticku mohl napsat Gutwirth, ale třeba na základě prezidentových poznámek či podle jeho diktátu. To je docela dobře možné, víme, že Masaryk takto v jiných případech postupoval.¹²¹

117 – J. S. M., *Přítomnost* 11. I. 33, Polední list 7, 14. 1. 1933, č. 14, s. 3.

118 – V. GUTWIRTH, *Ještě J. S. Machar*, *Přítomnost* 10, 25. 1. 1933, č. 4, s. 51.

119 – J. ZABLOUDILOVÁ, *Tomáš Garrigue Masaryk a Josef Svatopluk Machar*, s. 42.

120 – Jde o šifru V. S., kterou Masaryk skutečně používal, dále o zvolenou argumentaci v článku z *Přítomnosti*, podobnou té, kterou Masaryk uvedl ve svých dopisech Macharovi z března 1932 (i profesori se neorientují v situaci, inteligence zklamala apod.). Konečně i tím, že zmíněný článek byl zařazen v edici Masarykových projevů a článků *Cesta demokracie*. – K tomu jen upozorňujeme, že v této edici je článek otištěn bez jakéhokoli odkazu na archivní uložení (T. G. MASARYK, *Cesta demokracie*, IV, s. 255) a naším výzkumem v archívech se nepodařilo žádný podklad nebo koncept tohoto článku najít.

121 – Podrobný rozbor celého případu viz P. SÝKORA, *Básník proti Hradu*, zvl. s. 147–157. Dále srov. též Richard VAŠEK, *„Račte to podepsat libovolnou šifrou“. Prezident Masaryk jako anonymní publicista (1918–1935)*, Praha 2018.

Masaryk se poté, co v tisku proběhla naznačená výměna názorů, rozhodl navštívit Machara v jeho vile na Ořehovce, aby si spolu promluvili a celou věc si vysvětlili. Básník však k jeho uvítání poslal jen svou ženu a dceru a sám raději opustil dům. K osobní rozmluvě a tím k možnému urovnání situace tedy nedošlo.¹²²

J. S. Machar tak začal od ledna 1933 uveřejňovat své básně a kriticky útočné epigramy v tisku Jiřího Stříbrného, především v *Poledním listu* a *Nedělním listu*. To byl oproti básníkově předchozí spolupráci s konzervativní *Národní politikou* a dalšími časopisy sesun do nejnižšího žurnalistického patra. Stříbrného listy můžeme označit za tehdejší bulvár nejhrubšího zrna se vším, co k tomu patří. Díky vydavatelově podnikavosti však tyto žurnály bez větších potíží ekonomicky fungovaly. Pro Stříbrného byla Macharova spolupráce výhodná. Jednak se mu podařilo pro své noviny nevalné pověsti získat známého básníka, což jistě vzbudilo zájem veřejnosti. A vyhovovala mu jistě též Macharova tvorba ostře kriticky zaměřená proti Hradu i samotnému prezidentu Masarykovi. Obojí nepochybně přitahovalo čtenáře a zvyšovalo prodejnost novin.

Machar se k traumatickému rozchodu s Masarykem opakovaně vracel i ve své literární tvorbě. Jako příklad z řady jeho veršů uvedme dvě ukázky. První je báseň „Z roku 1933“, která vyšla v tisku na konci srpna 1937, tedy krátce před Masarykovou smrtí. Machar v ní takto vyjádřil svůj niterný vztah k T. G. Masarykovi a bolestný rozdíl, který pociťoval mezi Masarykem–předválečným přítelem a Masarykem–prezidentem, který později podle něj popřel své vlastní zásady (z rozsáhlejší básně vybíráme příslušnou pasáž):

„Mně je dnes teskno. Stále se mi vrací
zjev člověka, jež dobře znal jsem kdysi,
vždyť přáteli jsme byli v tuhé práci
i v životě. (A nemyslete vy si,

že k vám to vztah má, vám že tohle pravím,
vy vrtichvosti.) Teskním často za ním.
Byl nednešním a člověkem byl zdravým
A zmizel tajemně. A já si chráním

památku jeho. Zbraně měl vždy čisté.
Však dvojníka měl, jímž se nemoh chlubit.
Bylť stínem mu a snad též slyšeli jste,
Že jím byl v cizině as kdesi ubit...¹²³

Druhým příkladem je Macharovo krásné poetické vyjádření o rozpadu dávného přátelství s Masarykem, které učinil v rozhovoru s novinářem a publicistou Michalem Marešem. Mareš popisuje, jak byl vyslán šéfredaktorem *Prager Tagblattu* Sigmundem

122 – P. SÝKORA, *Básník proti Hradu*, s. 157.

123 – J. S. MACHAR, *Z roku 1933*, *Nedělní list* 11, 29. 8. 1937, č. 239, s. 4.

Blauem k Macharovi, protože už se Blau nemohl dívat na to, do jaké společnosti se slavný básník u Stříbrného dostal. Blau měl údajně v úmyslu Macharovi nabídnout k dispozici *Prager Tagblatt* jako publicistickou platformu. Když během rozmluvy položil Mareš básníkovi otázku, co vlastně vedlo k rozpadu jeho dlouholetého přátelství s Masarykem, měl Machar po chvíli váhání odpovědět: „Přátelství mezi mnou a Tomášem podobalo se krásné a vzácné, velmi vzácné čínské váze. Jednoho dne se na ní objevila nenapravitelná trhlinka a k té se rychle družily další menší a větší, až bylo po kráse, vzácnosti a zbyly střepy. O prvé této trhlině nemám příčiny, abych vůči vám byl nesdílný, to ostatní přenechme času.“ A ohledně onoho prvotního nedorozumění přidal toto poněkud bizarní vysvětlení: „Měl jsem jako generální inspektor armády k dispozici kobylu (jméno jsem zapomněl, snad Minda). Ta mi byla v armádě tvorem nejmilejším, moc jsem to zvíře měl rád. Denně jsem si s ní brzy ráno vyjížděl na procházku do polí v Dejvicích kolem trati Buštěhradské dráhy. Jednou jsme docválali právě k podjezdu u viaduktu, když tu přes most zarachotila lokomotiva. Minda se lekla a chtěla mne shodit. A kdykoliv jsem pak k tomu místu přijel, tak kobyla pokaždé jakoby ze žertu naznačovala, že mne shodí. A tuto příhodu jsem Tomášovi vypravoval a ten mi po vyslechnutí pravil: ‚Machare, Machare, tys’ furt jenom básník, z tebe již jiného nic nebude, natož nějaký voják...‘

To byl onen první úder do vázy – a víte, také to, že kobyla je prý kobyla a ne nějaký produktivní živel. Machar zmlkl a pak dopověděl: S Tomášem už se sotva kdy uvidíme.“¹²⁴

Postupná proměna vztahu J. S. Machara k T. G. Masarykovi a Macharova kritika tzv. Hradu a poměrů v republice pochopitelně nešla ani jeho vrstevníkům a nacházela své četné odrazy i v československém kulturním životě dvacátých a třicátých let. K Macharovým básním a epigramům se tak různým způsobem vyjádřili například Josef a Karel Čapkovi, Ferdinand Peroutka, F. X. Šalda, Jaroslav Seifert, Josef Stivín, Karel Horký a další.¹²⁵

Zdá se však, že proběhlo i několik pozdějších pokusů o vzájemné usmíření, iniciovaných ze strany T. G. Masaryka. Tak to alespoň naznačil J. S. Machar na počátku března 1939 v rozhovoru s redaktorkou *Poledního listu* u příležitosti svých pětasedmdesátých narozenin. Ocitoval nejprve poslední Masarykův dopis, v podstatě jen onu jednu větu, a tvrdil, že Masaryk podnikl v roce 1935 ještě čtyři další pokusy o setkání, které ovšem Machar odmítl.¹²⁶ Jestli tomu tak skutečně bylo, není zcela jasné. O několik dní později se v *Nedělním listu* znovu objevila v rámci článku k básníkovu výročí i stručná informace o obsahu posledních dopisů, které si Machar s Masarykem vyměnili. I když byl obsah těchto závěrečných listů zredukován jen na několik vět, dnes víme, že byl v zásadě správný.¹²⁷

124 – Viz Michal MAREŠ, *O Macharu neznámém*, Svobodné noviny 3 (55), 19. 3. 1947, č. 66, s. 5.

125 – K dobovým ohlasům reflektujícím Macharovo literární dílo a jeho přechod do protihradního tábora, resp. do opozice vůči prezidentu Masarykovi srov. obsáhle P. ŠYKORA, *Básník proti Hradu*.

126 – –asa–, *Macharova 75 mystifikací*, Polední list 13, 2. 3. 1939, č. 61, s. 3.

127 – *Dva dopisy*, Nedělní list 13, 5. 3. 1939, č. 64, s. 4. K obsahu těchto posledních dopisů z března 1932 srov. dok. č. 225 a 226.

Macharově osobnosti a jeho vztahu k prezidentu Masarykovi se nedlouho před svou smrtí věnoval v poměrně obsáhlém vzpomínkovém ohlédnutí také v této studii již několikrát zmíněný novinář Bedřich Hlaváč, dlouholetý Masarykův i Macharův spolupracovník ještě z dob předválečného působení ve Vídni a po roce 1918 v Praze, kde vedl mimo jiné deník *Tribuna*.¹²⁸ Hlaváč ve svém memoáru¹²⁹ shrnuje povahové vlastnosti Macharovy, jak je viděl – zdá se, že dovedl dobře pozorovat, protože základ jeho soudů je vcelku věcný a správný.¹³⁰ Macharův poměr k Masarykovi v době předválečné sice Hlaváč popisuje mnohem vrstevnatěji a košatěji, ale lze (byť s určitými výhradami) v zásadě souhlasit s jeho shrnujícím hodnocením: „Přátelství s Masarykem zůstalo intimním, i když Masaryk z vídeňského parlamentu odešel, přátelství s dr. Kramářem bylo dost proměnlivé. S Masarykem Machar si rozuměl docela, rozuměl Masarykovi, ve všem s ním souhlasil, o všem se s ním radil a možno říci, že ho miloval, při vši své zdrženlivosti a upjatosti. Poměr Macharův k Masarykovi přenesl se úplně na obě rodiny [...]“.¹³¹

Masarykův poměr k básníkovi pak Hlaváč celkem výstižně resumuje těmito slovy: „Sám ho [Machar Masaryka] cenil z českých lidí nejvýš a bil se za Masaryka z přesvědčení a s vervou jemu vlastní kde toho bylo třeba a kde se naskytla k tomu příležitost. Stejně upřímně oddán byl Masaryk Macharovi, třebaže v něm cenil hlavně básníka. Politiku a názory o náboženství Masaryk u Machara zhusta neschvaloval, ba dokládal často, že těmto věcem Machar nerozumí. Poměr mezi Masarykem a Macharem do války byl jistě krásný a ničím nezkalený. Není o tom nejmenší pochybnosti, že si tito dva mužové plně rozuměli.“¹³² Hlaváč si také dobře povšiml, že jen s málokým z české společenské a kulturní elity Masaryk navázal a dlouhodobě udržoval takové přátelství jako právě s Macharem. Můžeme jen připomenout, že ho fatálně nenarušila ani tzv. Herbenova aféra v roce 1905.

Dosti podrobně Bedřich Hlaváč popsal i poválečný vztah Masaryka-prezidenta a Machara-generálního inspektora, zastavil se u klíčových momentů a promýšlel příčiny, které vedly ke zkalení a posléze úplnému zhroucení letitého vztahu obou důvěrných přátel. Nutno přiznat, že v této věci se postavil plně na Masarykovu stranu a hlavní vinu na rozbití dávného přátelství připisal básníkovi. Ve svých soudech byl tentokrát snad až příliš jednostranný a zaujatý, jistě ovlivněný svými sympatiemi pro Masaryka i svým závazkem loajality k republice. Celkově je však tato obsáhlá vzpomínka psaná v polovině třicátých let zajímavým dokladem z pera zasvěceného autora k tomuto kulturně-společenskému jevu, který evidentně zaujal řadu intelektuálů své doby.¹³³

128 – K Hlaváčově osobnosti a jeho vztahu k Masarykovi viz např. *Korespondence T. G. Masaryk – Bedřich Hlaváč*, nebo B. HLAVÁČ, *Vídeňské vzpomínky*.

129 – ANM, f. Bedřich Hlaváč, inv. č. 99, k. 4, rukopis „Machar“ z 13. 2. 1935.

130 – Píše např.: „U Machara nutně vzíti v první řadě ohled na základní rys jeho povahy: na jeho rvavost, už proto, poněvadž s touto rvavostí byl spojen další povahový rys jeho: mužná vždy bezohledná odvaha.“ – Tamtéž, rukopis, s. 1.

131 – Tamtéž, s. 4–5.

132 – Tamtéž, s. 7.

133 – K tomu srov. pozn. č. 125.

Jako svérázný doklad mnohem pozdější reflexe, přesněji řečeno spíše toho, jak dlouho zůstávala tato dávná kauza v povědomí kulturní veřejnosti, mohou posloužit i některé zmínky v korespondenci dvou velikánů českého divadla Jana Wericha a Jiřího Voskovce. Například v září 1968 uvádí Voskovec Werichovi svůj dopis v tíživém ovzduší krátce po invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa značně expresivně:

„Nový Jorkův Jeníkov

Ubohý Robinsone Crusoe v těch tvých Tristia Vindobonae,

Machare náš moderní – to tě neurázím,

Machar byl vůl, až když zestár a zatrpkl na TGM;

za mlada to byl dobrej básník.

Ale trouba byl osobně vždy, to vím od matky své vykutálené,¹³⁴ která mu vzala jednou ve Vídni revolver (nabitý), kterým se hrozil zastřelit, a hodila tyž do klozetu a zatáhla vodu. Pro Ježíše Krista, ten hajzl se musel děsně zacpat. To byla dlouhá historie, to až jindy, esli kdy.“¹³⁵

Závěrem

Macharovu zásadovost a nesmiřitelnost v postojích dokládá řada jeho výroků a různých dokumentů. Za výmluvný považujeme například jeho otevřený dopis Masarykovi z prosince 1905 týkající se vnitrostranických hádek a sporů v realistické straně.¹³⁶ To, jak Machar nahlížel velmi radikálně na politické spory a v politice nutné kompromisy na počátku století, jakoby přenesl i do pozdní polemiky se svým přítelem o třicet let později. Jako kdyby nedokázal nebo spíš nechtěl pochopit, že každý musí v politice v něčem ustoupit a dělat tu horší, tu lepší rozhodnutí na základě nutných dohod a kompromisů. To ovšem na druhou stranu nepochybně oslabovalo Masarykem proklamovaná politická hesla a ideály. Machara to bolelo jistě o to víc, že se to týkalo jeho blízkého přítele, kterého kdysi velmi obdivoval.¹³⁷ Příhodně o tom vypovídá například úvodní pasáž z jeho dopisu Masarykovi z 12. března 1932, v níž přirovnával dřívějšího Masaryka, jak ho znal, k Janu Husovi, a bolestně konstatoval, jak moc se později Masaryk-prezident

134 – Voskovcova rodina měla k J. S. Macharovi velmi blízko. Voskovcova matka Jiřina Voskovcová, roz. Pinkasová, se s Macharem osobně dobře znala a jeho otec Václav Voskovec (vlastním jménem Vilém Wachsmann) byl zase jako blízký přítel Hedviky Marešové svědkem na její svatbě s J. S. Macharem v roce 1889.

135 – *Jiří Voskovec & Jan Werich. Korespondence II*, Ladislav Matějka (ed.), Praha 2007, J. Voskovec J. Werichovi 30. 9. 1968, s. 481.

136 – Viz J. S. Machar T. G. Masarykovi 22. 12. 1905 (dok. č. 130). K tomu srov. též J. ZABLOUDILOVÁ, *Tomáš Garrigue Masaryk a Josef Svatopluk Machar*, zvl. s. 31–32.

137 – K tomu srov. třeba Macharův fejeton s názvem „Jubilejní“, psaný již k Masarykovým šedesátinám, v němž svého přítele oslavil velkými až patetickými slovy, z nichž bylo vidět, jak má Masaryka rád. – J. S. MACHAR, *Jubilejní*, in: *V poledne*, Praha 1921, s. 176–181. – Viz též P. SÝKORA, *Básník proti Hradu*, zvl. s. 145–146.

s tímto ideálem rozešel.¹³⁸ Byla-li ovšem tato Macharova kritika z jeho posledních dopisů určených T. G. Masarykovi opodstatněná a ve všech bodech správná, už musí posoudit každý čtenář sám.

Macharovi byl ovšem tento kritický až konfrontační přístup vlastní, proslul jím ostatně – někdy i včetně nevybíravých osobních útoků – již na počátku 20. století, kdy se dostával do četných literárních i politických sporů. Také v mnoha literárněvědných studiích a přehledech je tento rys Macharovy osobnosti, tato „podvratná tendence“ realizovaná prostřednictvím nekompromisní kritiky společenských poměrů, dobře zachycena.

Mohli bychom se tak závěrem ztotožnit například s touto shrnující charakteristikou Macharova pojetí umělecké tvorby včetně jeho neodmyslitelné osobní angažovanosti: „Pro Machara není žádné všední téma, žádná triviální situace nepoetická. [...] Směřuje k [...] výsměšně vyhocenému sonetu, k epigramu a k veršům, v nichž se pokouší svou negaci vyvážit něčím pozitivním nebo zdůvodnit historickým obrazem. Jeho význam však tkví právě v onom bořitelství, v tom, že otevřel cestu ostatním, kteří se od něho – odvrátili. Připomněl něco samozřejmého: poezie není ve službách nikoho, básník nese sám odpovědnost za dílo, za jeho charakter, za jeho pravdivost. Odtud pramení Macharova osobní statečnost, odvaha, s jakou nesl důsledek své nesmířitelné kritiky.“¹³⁹

Svatopluk Herc – Anna Jonáková – Richard Vašek

138 – Machar píše: „Když Ti bylo šedesát let, vydali jsme Sborník a já Ti tam věnoval báseň Hus. Snad už nepamatuješ: Hus je v žaláři, má odvolat a snad zachránit život. A on vidí náhle tisíce k sobě upřených očí všech těch, jimž rozsvítil v duších a dal jim smysl života. A cítí, že odvolat nemůže a nesmí, protože to, co má odvolat, nepatří už jen jemu, ale taky jim. On je nesmí zklamat – a jde na hranici. Ta báseň měla vztah k Tobě, pane prezidente. I Tebe jsem tenkrát takto pocítoval. Potom jsem si myslíval, co by se bylo změnilo, kdyby se Hus byl stal arcibiskupem v Praze. Reforma dojista nejen v učení, ale hlavně v morálce českého života. Obrat – Hus by byl nedělal kompromisy. Můj druhý Hus se stal hlavou státu. Jeho autorita, jeho váha byla v té vzrušené době taková, že mohl provést obrat v duševním životě českém i státním – vždyť ty duše byly otevřeny a měly vůli jít za silným hlasem. A okolo Tebe stáli Tvoji přátelé, věřící v Tebe a ochotní ku každé práci. Ale Hus-arcibiskup začal potírat Husa kostnického. Teorii i praxí. Poukaz na „poměry“ neomlouvá, poměry si tvoří člověk, lidé – aspoň jsme tak tvrdili.“ Viz J. S. Machar T. G. Masarykovi 12. 3. 1932 (dok. č. 223). – K tomu srov. i zmiňovaný sborník k Masarykovým šedesátinám: *T. G. Masarykovi k šedesátým narozeninám*, Praha 1910. Macharova báseň „Hus“ je zařazena na s. 7–11 jako první text sborníku.

139 – *A co básník. Antologie české poezie 20. století*, uspořádali Jiří Šotola, Karel Šiktanc a Jiří Brabec, Praha 1963, Doslov, s. 350–351.

Balada z časů nedávno minulých

Jedem, jedem na saních,
v šíř a dál je mráz a sníh.
Šeré ráno. Metelice
bije v oči, šlehá v líce.
Nebe kalno, beze hvězd,
Obzor zatažený jest.

Patron saní požádal,
bych se na cestu s ním dal,
cesta prý je důležitá,
spoustu nebezpečí skýtá,
ale mám prý přec jen jet,
jako za minulých let.

Jedem. Držím oprat' svou.
Projeli jsme těžkou tmou.
Jedem k slunci. Tušíme je,
ač je metelice kreje
Toužícím pohledu –
Odvahu jen! Ku předu!

V hukot větru z povzdálí
hlasové se ozvaly
je to vzteklý ryk a vytí
tmavé stíny se k nám řítí:
s prava leva zde i tam –
všichni k sáním, všichni k nám.

Vlci – to je na snadě,
Jako vždycky v baladě.
Už se smečka s námi žene,
vidím oči zkrvavené,
vyjí, kňučí, štěkají,
Žluté chrupy cvakají.

To je pěkné! Proklatě!
Ale držím opratě,
vím, že patron saní bičem
Umí vládnout nad jich chtíčem,
a že slovo pohnuté
stačí vůdcům smečky té.

Patron saní – divný brach!
Nevím – má snad jaksi strach?
Ústa se mu chvějí, mlčí,
kuráž roste tlupě vlčí
už nám cení zuby vstříc,
už nám svítí zlobou v líc!

U všech čertů! Proklatě!
Hodím mu ty opratě:
Prokáži ti slední službu –
bestiím pak splním tužbu!
Skok ze saní v bílou zem:
Tak, bestie, tady jsem!

Strašný štěkot rázem zmlk.
Bozi – ani jeden vlk!
Čokli, špici, voříškové,
sultáni a hektorové
začli se mi lichotit:
Mistře, račte s námi výt!

– – Vidím, čtenář rozkládá:
Tohle není balada!
Není. Končím už to pěnění,
ne, baladou tohle není,
to jevíce, duše má:
Pravda smutně pitomá.

Macharovy spisy XXV, Tristium Praga I–C 1914–1926, Praha 1926, s. 103–105.

Ediční úvod

Publikace je součástí interdisciplinárně pojatého projektu, který zpřístupňuje a interpretuje široké badatelské obci téměř 800 dopisů z let 1893–1932 mezi dvěma významnými osobnostmi české politiky a kultury, T. G. Masarykem a J. S. Macharem.¹ Ukázalo se, že materiál mapující mj. vznik české moderny a následující diskuse přináší řadu nových poznatků, dokonce že rozrušuje dosavadní paradigmaty výkladu literárního modernismu přelomu 19. a 20. století a otevírá pohled na různorodé problémy a mnohvrstevnaté sítě vztahů na literárním a kulturně-politickém poli.

Tento – v pořadí již čtvrtý svazek – se zabývá léty 1901–1932, tedy poměrně dlouhým časovým obdobím. Vychází v ediční řadě Korespondence T. G. Masaryka a má odpovídající aparát, který standardně navazuje na již vydané svazky: úvodní studii, ediční úvod, seznam zkratk, očíslované, chronologicky seřazené a edičně upravené dokumenty opatřené poznámkami, seznam editovaných dokumentů, obrazovou přílohu, výběrový seznam pramenů a literatury a anglické resumé. Anotovaný jmenný rejstřík zachycuje osobnosti vyskytující se v úvodní studii, vlastních dokumentech a v poznámkovém aparátu, s výjimkou autorů a editorů literatury citované v poznámkách. Do rejstříku byla také zařazena jména z Přílohy I a Přílohy II.

V tomto svazku je editováno celkem 226 dokumentů, přičemž nedatované a dříve nezařaditelné fragmenty vzájemné korespondence jsou připojeny v Příloze I. V Příloze II uveřejňujeme 28 dopisů s rodinnými příslušníky: J. S. Macharovi adresované dopisy od Charlotty, Herberta, Jana, Alice a Anny Masarykových a také dopisy adresované Hedvikou Macharovou, manželkou J. S. Machara, a jejich dcerami Sylvou a Jiřinou T. G. Masarykovi. Uvádíme také dvě pohlednice zaslané T. G. Masarykem z lodi Kronprinz Wilhelm, na které se v roce 1902 plavil do USA, Macharovým dcerám Sylvě a Jiřině. Je však zřejmé, že tato korespondence, podobně jako korespondence mezi Masarykem a Macharem, není úplná. Obě tyto přílohy připravila Helena Kokešová.

Nejdůležitějšími zdroji archivních dokumentů pro období zahrnuté v tomto svazku byly Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze (dále LA PNP) a Archiv Ústavu T. G. Masaryka (dále AÚTGM), který je ve správě Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i. (MÚA AV ČR). Korespondence je uložena zejména v osobních fondech J. S. Machara a T. G. Masaryka v LA PNP, další dopisy se nacházejí v archivním fondu T. G. Masaryka v AÚTGM, kde je uložena hlavní část Masarykových písemností. Pro výzkum bylo přínosné studium korespondence a některých rukopisů

1 – Přípravované edice metodicky navázaly na knižní výstupy z grantu *Modernismus – Machar – Masaryk: myšlení, tvorba a jednání* (2013–2016), tedy na edici *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar. Svazek I. (1893–1895)*, editoři H. Kokešová, P. Kotyk, I. Kraitlová, a na publikaci řešenou v rámci projektu Strategie AV 21. Paměť v digitálním věku: *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar. Svazek II. (1896)*, editorky H. Kokešová a I. Kraitlová. Součástí první citované edice je i obsáhlá monografická studie V. Doubka a L. Merhautové *Skepsa a naděje. Formování základů reformního modernismu*.

i z dalších fondů LA PNP, například Jana Herbena, Jana Jakubce, Alice Masarykové, Boženy Vikové-Kunětické, Gustava Eima, Ladislava Quise, Jaroslava Vrchlického a dalších osobností zmiňovaných v korespondenci. Heuristika pro předkládanou publikaci byla dále uskutečněna ve fondech a sbírkách v archivech a knihovnách v České republice: v Archivu hlavního města Prahy, Archivu Národního muzea (dále ANM), Archivu Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), Moravském zemském archivu v Brně, Národním archivu (NA), Státním oblastním archivu v Hradci Králové, Státním oblastním archivu v Praze, Státním okresním archivu Pardubice, Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu (VÚA–VHA), Regionálním muzeu v Kolíně. Dalším zdrojem byly katalogy a databáze Národní knihovny v Praze, Ústavu pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., a Österreichische Nationalbibliothek ve Vídni. Z výše zmíněných archivů bylo zvláště přínosné studium v ANM, kde se podařilo najít originály Macharových dopisů Masarykovi z roku 1932, do té doby neznámých. U většiny citací materiálů z archivů a knihoven neuvádíme názvy těchto institucí v úvodní studii ani v edici v úplnosti, ale zkratkami. Celé názvy jsou rozepsány v seznamu zkratk.

Edice metodicky vychází ze zásad pro vydávání novověkých pramenů.² Zdrojem je primárně originál, tj. prvopis autorského vyhotovení. K opisům však přihlížíme a odlišnosti, zejména připsané poznámky, komentujeme v poznámkovém aparátu. Většina dopisů je psána perem, někdy tužkou, v některých je tužkou nebo perem podtrháno a někdy jsou po straně označeny celé pasáže. Mnohdy však nelze přesně určit, zda tak postupoval autor, adresát či pozdější badatelé. Součástí dopisů byly někdy i listy jiných autorů či jiné písemnosti (výstřižky, články, čísla časopisů), ne vždy jsou ovšem k dispozici.

Ponecháváme originální členění dokumentů, někdy však nelze v toku textu jednoznačně určit odstavce, zvláště v Macharových dopisech. Editoři se tak při členění textu řídili obsahovým významem a principem přehlednosti. Zařaditelné autorské vpisky vepsané přímo do textu většinou vřazujeme bez vyznačení; pokud byly připsány na okraj listu, komentujeme je podle potřeby v poznámce. Podobně v poznámce upozorňujeme na dodatečné škrty. Podtržení původcem dokumentu vyznačujeme kurzivou, podtržení příjemcem vodorovnou čarou. Nerozlišujeme, pokud bylo slovo či pasáž podtrženo vícekrát. Počet teček značící pokračování textu či výpustek sjednocujeme na tři, i když jich v původním textu bylo psáno více.

Přepis textů byl často ztížen obtížně čitelným rukopisem pisatelů. Především Masaryk často dobře nevyznačoval kvantitu samohlásek, stejným znaménkem (tečkou) značil čárku, tečku i háček, zejména psal-li v rychlosti. Nejisté čtení vyznačujeme znakem [?], jsou-li ponechány jazykové nekorektnosti a nejasná místa, užíváme znaku [!]. Editorské zásahy a doplňky do textu, hlavně rozepsaná zkrácená slova, vyznačujeme v hranatých závorkách [].

Každý dokument je očíslován a opatřen vědeckokritickým a informačním aparátem. Zkrácené záhlaví každého dokumentu obsahuje jeho průběžné pořadové číslo v edici;

2 – Ivan ŠTŮVÍČEK a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*, Praha 2002.

jméno původce a příjemce; datum v pořadí rok, den a měsíc a případně místo vzniku. Doplněné údaje jsou vyznačeny v hranatých závorkách a podle potřeby komentovány, například bylo-li ze souvislostí zjištěno chybné datování dokumentu původcem či jiným uživatelem dopisu. Dokumenty jsou v edici řazeny chronologicky.

Za textem každého dokumentu následují základní údaje: druh (např. dopis, telegram, dopisnice), místo, resp. místa archivního uložení (archiv, archivní fond; v tomto svazku často LA PNP, kde se signatura ani karton neuvádějí), forma dochování (originál, kopie, opis), způsob vyhotovení (rukopis, strojopis), počet stran (list, dvojlíst), údaj o použitém psacím náčiní (pero, tužka) a počet popsaných stran. Obálky se v této části korespondence dochovaly jen v menší části. U strojopisů neuvádíme, zda se jedná o prvopis nebo průklep. U telegramů případně doplňujeme další specifický popis (došlý, časové údaje, adresa).

Uvádí-li pisatel místo, datum a podpis, ponecháváme je bez úpravy. Masaryk zpravidla datoval vlevo pod textem v ustálené podobě den/měsíc (měsíc někdy označil římskou číslicí), rok (zpravidla jen poslední dvojčíslí) a tečka, vcelku výjimečně uváděl místo pobytu (zvláště při pobytu mimo Prahu), podepisoval se obvykle celým příjmením a končil tečkou. Machar datoval většinou vpravo nad textem v pořadí den/měsíc (někdy měsíc slovem, popř. zkráceně: např. *čce* = července) a rok (často jen poslední dvojčíslí), několikrát připojil den v týdnu, místo uváděl jen výjimečně. Podepisoval se celým příjmením zakončeným tečkou. Pozici podpisu sjednocujeme vpravo.

Textové poznámky jsou označeny malými písmeny latinské abecedy a jsou vypracovány autonomně pro každý dokument edice. Přinášejí výsledky další pramenné a textové kritiky a jsou využity především pro vyznačení poznámek příjemce dopisu (jiných než pouhé vodorovné podtržení; mající charakter věcných informací nebo komentářů, vlastní text příjemce je v uvozovkách); dále pro překlad a objasnění významu některých cizojazyčných, přejatých, odvozených a zastaralých, dnes málo používaných nebo těžko srozumitelných slov. Nepřekládáme názvy a adresy. V několika případech, kdy byl obsah textové i věcné poznámky v rámci jednoho dokumentu totožný, se v textu opakuje totéž písmeno či číslice.

Věcné poznámky (značené arabskými číslicemi) jsou výsledkem historické kritiky obsahu dokumentů. Obsahují především bibliografické údaje, odkazy na další archivní prameny, výklady a komentáře faktů, událostí, reálií apod. V bibliografických údajích zachováváme názvy citovaných děl v původní jazykové podobě (např. *Krise národní*) a údaje obvykle následují v pořadí: autor (je-li uveden), název díla (kurzivou), název časopisu nebo sborníku, ročník, rok, číslo (případně i datum), strana (u novin ročník, celé datum, číslo a strana); u knih: autor, název díla (kurzivou), popř. editor nebo překladatel, místo a rok vydání. Poznámky byly vypracovány s ohledem na celý editovaný soubor a v jeho rámci jsou editované dokumenty i jednotlivé informace vzájemně provázány.

V několika případech poznámkujeme i obsah poznámky, pro odlišení používáme symbol * hned pod jejím textem.

Texty, vesměs psané česky, transkribujeme a v zásadě upravujeme podle současné jazykové normy. Zjevné písařské a pravopisné chyby opravujeme bez označení, stejně tak jako většinu dobových pravopisných variant (*denník* > *deník*, *affaira* > *aféra*, *couloirní* >

kuloární, posýlat > posílat, zýtra > zítbra, rozloben > rozzloben, sklamání > zklamání, sučtovat > zúčtovat, giro > žiro, girant > žirant, lojalita, loyalita > loajalita, oficielní, officielní > oficiální apod.) Současné pravopisné normě přizpůsobujeme také psaní velkých a malých písmen (např. *Mladočeši > mladočeši, Nový Rok > Nový rok, Staročeši > staročeši, Zeitisti > zeitisti, Pythagorejci > pythagorejci*), a to včetně víceslovných názvů (např. *Boží Bojovníci > Boží bojovníci, Lidová Osvěta > Lidová osvěta, Lidové Noviny > Lidové noviny, Naše Doba > Naše doba, Nový Zákon > Nový zákon, Umělecká Beseda > Umělecká beseda* apod.), kolísavě užívaných názvů rubrik v periodikách (např. *rozhledy > Rozhledy*), výrazů *Mladí, Staří* ve významu mladočeši, staročeši (v generačním významu ponecháváme malé počáteční písmeno), přezdívek osob (např. *majstr, Majstr > Majstr*). U přezdívek, resp. jejich vysvětlování postupujeme individuálně, s ohledem na četnost výskytu a kontext vyjádření, ale i s přihlédnutím k již zvolenému řešení v předchozích svazcích macharovské korespondence. Pomocí textových poznámek tak vysvětlujeme například přezdívky Dítě (Karel Kramář) nebo Procházka (František Josef I.), naopak výrazy Majstr (Jan Herben) nebo Piskoř (Jan Peisker) nekomentujeme. Všechny přezdívky jsou pak uvedeny ve jmenném rejstříku. Upravujeme také zdvořilostní vykání: například *Jste > jste, Jí > jí*.

Upravujeme a sjednocujeme nejednotné nebo mylné psaní vlastních jmen osobních (např. *Körbr > Koerber, Körner > Koerner, Javorski > Jaworski, Hesiod > Hésiodos, Platon > Platón, Homer > Homér, Plutarch > Plútarchos, Frantz (u Masaryka) > Franz, Colloredo-Mansfeld > Colloredo-Mannsfeld, Calvin > Kalvín, Bechtereč > Bechtěrev, Flaišhans > Flajšhans, Greg > Grégr, Laichtr > Laichter, Šubrt > Šubert, Peiskr > Peisker, Kuropatník > Kuropatkin, Singr > Singer* apod.); jmen místních (např. *Bistřice > Bystrice, Dalmacie > Dalmácie, Krim > Krym, Italie > Itálie, Sicilie > Sicílie* apod.). Správně uvedené a dnes běžné známé názvy měst psané v originále již nevysvětlujeme (např. *Venezia, Trieste, Napoli*).

Psaní slov cizího původu upravujeme: odstraňujeme zdvojené souhlásky (*adresa, příp. i Adreßsa (u Machara) > adresa, annullovat > anulovat, apell > apel, applicovat > aplikovat, assistance > asistence, belletrie > beletrie, koncesse > koncese, correspondenni/korrespondenční > korespondenční, debatta > debata, denník > deník, feuilletton > fejeton, kassa > kasa, process > proces, hollandský > holandský, interpellovat > interpelovat, intelligentní > inteligentní* apod.); při psaní *s/z* preferujeme varianty se *z* (např.: *analysovát > analyzovat, animosita > animozita, censura > cenzura, diagnosa > diagnóza, exposice > expozice, frase > fráze, fysický > fyzický, fantasie > fantazie, poesie > poezie* ad.); ve slovech jako například *diskuse, kurs, impuls* a v příponě *-ism/-ismus* (např. *parallelism, alkoholism, diletantism, nacionalism*) zachováváme *s*. Dále měníme slova s hláskovou skupinou *th* (*aestheticky > esteticky, anthologie > antologie, apathie > apatie, kathedra > katedra, thema > téma, theolog > teolog, pathologický > patologický, symphatie > sympatie* aj.).

Současné pravopisné normě přizpůsobujeme též psaní dalších slov cizího původu, například *aestetically/aestheticky > esteticky, aera > éra, antiquariát > antikvariát, foederalismus > federalismus, feuilletton > fejeton* (neupraveno zůstává pouze v názvu rubriky a publikací), *chef/chéf > šéf, lojalní > loajální, praesidium > prezidium, renaissanční > renesanční*, apod. Podle současné normy také upravujeme psaní předložek *s/se, z/ze* a předpon *s-/se-, z-/ze-*

(např. *s krku* > *z krku*, *s hlediska* > *z hlediska*, *seslabit* > *zeslabit*, *shroutit* > *zhroutit*), spřežek (např. *do dnes* > *do dnes*, *do konce* > *dokonce*, *při tom* > *přítom*, *do předu* > *dopředu*, *jestli že* > *jestliže*, *kde co* > *kdeco*, *konec konců* > *koneckonců*, *k vůli* > *kvůli*, *leda že* > *ledaže*, *málo co* > *máloco*, *na čas* > *načas*, *na dále* > *nadále*, *na jevo* > *najevo*, *na vzájem* > *navzájem*, *pán b/Bůh* > *pánbůh* /ale ponecháváme *p/Pámbůh*, *pámbuh*, *pámbu*, upravujeme pouze velké písmeno ve spřežce *zaplat Pámbůh* > *zaplatpámbůh*, *po případě* > *popřípadě*, *přede vším* > *především*, *v čas* > *včas*, *v levo* > *vlevo*), psaní *jest-li* > *jestli*, *než-li* > *nežli*, *zda-li* > *zdali*. Sjednocujeme způsob psaní číslovek při výčtu. Byla-li k číslovce řadové připojena koncovka, zachováváme číselnou podobu, doplňujeme tečku a rušíme koncovku.

Zachováváme některá dobová či autorská specifika písemného projevu, a to morfolická i syntaktická (např. *čet*, *chyt*, *řek*, *moh*, *nevším*, *povědít*, *prohlíd*, *vlít*, *vyčet*, *humbug*, *nabíd*, *pámbůh*, *všiml*, *chtí*, *švakrová*, *špekulace*; vypouštíme odsuvník, který často psal Machar: *řek'* > *řek*, *moh'* > *moh* ad.); u Masaryka ponecháváme tvary sloves v 1. os. sg. -uju či jejich kolísání -uju/-uji: *potřebuju/potřebuji*, *stopuju/stopuji* ad., včetně kvantit samohlásek (např. *myslénka*, *všimnout si*, ale ponecháváme kolísání obou korespondentů v psaní názvu knihy *České myšlénky*). Podobně ponecháváme jako specifický zápis i nesklonované slovo *lyceum* (*Alice je na lyceum*). Křestní jméno Alice Masarykové ponecháváme v textu psané i v nesklonné podobě (podle anglického zápisu jména, například *sedím s Alice a Herbertem od pátku*; *půjdeme až na Alice a Herberta všichni*), případně v domáckém tvaru *Aliceka*.

Zavedené a běžně užívané zkratky a značky nerozepisujeme, jejich psaní v případě kolísání sjednocujeme a upravujeme podle současné normy (např. *a. j.* > *aj.* = *a jiné*, *a pod.* > *apod.* = *a podobně*, *a. t. d.* > *atd.* = *a tak dále*, *a. t. p.* > *atp.* = *a tak podobně*, *ad.* = *a další*, *č.* = *číslo*, *dr.* = *doktor*, *etc.* = *et cetera* /a tak dále/, *hod.* = *hodina*, *m* = *metr*, *N. B.* = *notabene* /povšimni si dobře, poznámka/, *n. př.* > *např.* = *například*, *P. S.* = *postskriptum* /douška/, *prof.* = *profesor*, *resp.* = *respektive*, *str.* = *strana*, *sv.* = *svatý*, *t. j.* > *tj.* = *to je*, *t. zv.* > *tzv.* = *tak zvaný*). Zachováváme plné znění, pokud bylo v textu použito místo zkratky (např. *to jest*). Různé varianty zapisování slova *doktor* (*Dr.*, *dra.*, *dru.*, *drem*, *drovi*) sjednocujeme na *dr.* Bez vyznačení rozepisujeme zkráceně psaná slova (s různými variantami), zejména v názvech periodik: *NL*, *N. Listy*, *N. L.*, *NListy*, *Nár. Listy* > *Národní listy*; *N. fr. Presse* > *Neue freie Presse*, *ND*, *NDoba* > *Naše doba*, *NObzor* > *Národohospodářský obzor* apod. v textu však ponecháváme řecké slovo *Xpovoç* označující deník *Čas*.

Další zkratky a různě zkrácená slova rozepisujeme s pomocí hranatých závorek (např. *Vrchlický a Co* > *Vrchlický a Co[mpany]*, *ffové* > *f[ilozo]fové*, *ffický* > *f[ilozo]f[i]cký*, *ab.* > *ab[onenti]*). Ponecháváme zástupné označení *Doba* pro časopis *Naše doba*, pokud je z kontextu jednoznačně zřejmé, že šlo o tento časopis (podobně třeba *Presse* pro list *Neue freie Presse*, *Boží bojci/Bojci* pro Macharovu práci *Boží bojovníci*). V původní podobě ponecháváme názvy citovaných článků, periodik, sborníků, knih a děl; rušíme však jejich vložení do uvozovek.

Interpunkci upravujeme ve shodě se současnou pravopisnou normou bez označení. (Machar např. za vykřičníkem nebo otazníkem často začínal novou větu malým písmenem). Tam, kde to s ohledem na zachování významu připouští současná norma, ponecháváme autorův způsob zápisu. Zachováváme pomlčku, popř. pomlčky na konci odstavců a vět.

V tomto svazku jsme se při úpravách zároveň snažili maximálně zohlednit úzus uplatňovaný při přípravě předchozích svazků korespondence T. G. Masaryka s J. S. Macharem. Na obálce byly použity fotografie z fondů Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i.

Publikace je výsledkem týmové práce. Editoři se kromě vlastního zpracování dokumentů podíleli též na přípravě úvodní studie, jmenného rejstříku, seznamu zkratk, pramenů a dalších náležitostí celé edice. Podobně se editoři podíleli i na heuristice v příslušných archivech. V této souvislosti děkujeme za významnou pomoc při heuristice ve fondech Literárního archivu Památníku národního písemnictví a při přepisu dokumentů Petru Kotykovi, Heleně Kokešové pak za přípravu heuristiky ve fondech Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, za průběžné konzultace, nezištné pročení a opoznámkování celého rukopisu a v neposlední řadě i za přípravu dokumentárních příloh (Příloha I a Příloha II). Za pomoc dále rádi děkujeme Věře Dvořáčkové, která přečetla celý rukopis z jazykového hlediska. Lucii Merhautové, Dagmar Hájkové, Jitce Jindřiškové, Luboši Velkovi a Vratislavu Doubkovi pak patří náš dík za konzultace a připomínky k textu. Soně Martinovské a Miroslavě Květové pak děkujeme za pomoc s ověřováním a vyhledáváním dokumentů v Masarykově archivu. Za cenné podněty a připomínky patří náš zvláštní dík oběma recenzentům – Magdaleně Pokorné a Janu Galandauerovi.

Svatopluk Herc – Anna Jonáková – Richard Vašek

Seznam zkratek

AHMP	Archiv hlavního města Prahy
aj.	a jiné, a jiný, a jiní, a jinde
AKPR	Archiv Kanceláře prezidenta republiky
ANM	Archiv Národního muzea
atp.	a tak podobně, a tak podobný
AUK	Archiv Univerzity Karlovy
AÚTGM	Archiv Ústavu T. G. Masaryka
Bd.	Band
b. d.	bez data
c. k.	císařsko-královský
ČAVU	Česká akademie věd a umění
ČSR	Československá republika
čs.	československý
č.	číslo
dok.	dokument
ed./eds.	editor/editoři
FF	Filozofická fakulta
frc	frank
FSV	Fakulta sociálních věd
f.	fond
inv. č.	inventární číslo
K	koruna
kn.	kniha
kr.	krejcar
k.	karton
LA PNP	Literární archiv Památníku národního písemnictví
mj.	mimo jiné
mk	marka
MU	Masarykova univerzita
MÚA	Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v. v. i.
MZA	Moravský zemský archiv v Brně
NA	Národní archiv
NM	Národní muzeum
n. l.	našeho letopočtu
pí	paní
pozn.	poznámka
pp.	pánové
provd.	provdaná

příl.	příloha
př.	před
pseud.	pseudonym
p.	pan
rkp.	rukopis
roz.	rozená
r.	rok
sign.	signatura
sl.	složka
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
stol.	století
sv.	svazek
s./str.	strana
TGM	Tomáš Garrigue Masaryk
tř.	třída
t. č.	toho času
t. m.	tohoto měsíce
t. r.	tohoto roku
UK	Univerzita Karlova
USA	United States of America
vl. jm.	vlastním jménem
VUA – VHA	Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv
vyd.	vydání
zl.	zlatý